

• Valentiny Pál •

INFORMÁCIÓSZERZÉS A SZABÁLYOZÁSBAN

A tanulmány abból a megállapításból indul ki, hogy a szabályozás középpontjában az információs aszimmetria áll, a szabályozás történetét ennek az aszimmetriának a feloldásaként mutatja be. Áttekinti, hogy szabályozott ágazatok születésének időszakában milyen feltételekkel alakult ki a szabályozás, miért és milyen információkat használtak fel. A nyilvánosság szabályozást segítő szerepe mellett a formalizált információgyűjtés kiépülését, a költségelemzéseket és a szabályozói számvitel kialakulását is vizsgálja a szerző. Bemutatja a szabályozási folyamat legismertebb elemének az árszabályozásnak az információszerzés szempontjából áttekintett folyamatos átalakulását, az ösztönző szabályozás bevezetését.

BEVEZETÉS

Ahogy G. J. Stigler a hatvanas évek elején megfogalmazta, akkortájt az információ kérdésköre a „közgazdaságtan pompás épületének egyik nyomorult szögletében kapott csak helyet” (Stigler [1989/1961] 232. o.). Azóta jelentősen megváltozott az információ problémájának fontossága a közgazdaságtan univerzumában. A közgazdasági Nobel-díjat 1996-ban az információk feltárását ösztönző eszközök elméletéért, 2001-ben az aszimmetrikus információval jellemezhető piacok vizsgálatáért osztották ki,¹ tizenhárom évvel később, 2014-ben, részben ugyanennek a kérdéskörnek a gazdasági szabályozásban történő elemzéséért, 2016-ban pedig a szerződésemélet kutatásában elért eredményekért. Az utóbbi tudományterület az eltérő informáltság és az információhiány problémáját igyekszik megoldani, többek között az egyik legszélesebb körben ismert ágán, a megbízó–ügynök-elméleten keresztül (Garoupa–Gómez [2009] 282–286. o.).² A közgazdaságtan változásai ilyen értelemben a teljes körű informáltság feltételének megkérdőjelezése alapján is elemezhetők (Stiglitz [2002]).

¹ A 2004 előtt díjazottakról lásd Eső [2005], Farkas [2005], Gömöri [2005], Madarász–Vincze [2005] és Vincze [2005] írását.

² Pusztán, ha a Nobel-díjazottak körében maradunk, akkor is az információ problémáját érintő további területeket említhetnénk, mint az információszerzés költségeit (2010) vagy a játékelmélet különböző kérdésköreit (1994, 2012).

Stigler megállapítása után több mint húsz évet kellett várni, amíg a folyóirat-publikációk után a könyvek címében is feltűnt az információ gazdaságtana (*economics of information, information economics*) fogalma, de sokszor inkább a könyvtárügy-höz, mint a közgazdaságtan egy-egy szelvéhez kapcsolódóan. Talán K. J. Arrow művei gyűjteményes kiadásának negyedik kötete (Arrow [1984]) volt az első könyv, amely – (részben) a közgazdaságtanban addigra egyre szélesebb körben kibontakozó vitákhoz kapcsolódó cikkeket, könyvfejezeteket közölve – az információ gazdaságtana címet viselte. Az információ közgazdasági elemzésében az információhoz jutás nehézségei, az információ elégtelenségét vagy hiányát övező bizonytalanság (aszimmetrikus információ, kontraszelekció, erkölcsi kockázat) és ennek csökkentésére felhasználható módszerek (jelzés, szűrés, ösztönzés, szerződés stb.) állnak a középpontban. A könyvek (és a cikkek) többsége ma is ezekkel a részterületekkel foglalkozik (Gömöri [2005] 791. o.), és ugyan a mikroökonómiai és piacelméleti tankönyvek egy vagy több fejezetet szánnak egyes problémaköröknek, átfogó, standardnak tekintett tankönyv azonban még nem született.

Az információval foglalkozó írárok témakörei az utóbbi időben – különösen az infokommunikációs technológiák terjedése következtében – némileg zavarba ejtően tovább bővültek, így az információgazdaság (információs társadalom) és az információ mint szolgáltatás is önállóan kutatott területté vált. Az információ gazdaságtanával foglalkozó írárok kezdetben a fogyasztási cikkek piacát, a munkapiacot vagy a pénzügyi piacokat vizsgálták, majd a szóba jöhető piacok köre folyamatosan kiegészült, s a gazdaság – a működése minden pillanatában a döntéshozatalhoz szükséges – információs problémák tömegével szembesíti a szereplőket.

Az információ közgazdasági elemzésének sokféleségét a közgazdasági irodalomban használt JEL- (Journal of Economic Literature) kódok rendszere is tükrözi. Információval összefüggő publikációkat leginkább az ismeretszerzés és bizonytalanság kérdéseivel foglalkozó kategóriában (D8) találhatunk, ide tartozik az aszimmetrikus információs helyzetek elemzése is, de a témakör felbukkanhat a pénzügyi piacok hatékony működésének elemzésénél (G14), a piacelméleten belül a termék minőség kérdésénél (L15) vagy az internetes szolgáltatások nyújtásánál (L86) is.

Összefoglalóan úgy fogalmazhatunk, hogy az információ közgazdaságtana a tökéletlen informáltsággal és az ismeretek egyenlőtlen eloszlásával járó helyzetek elemzésével és az informáltság növeléséhez szükséges eszközökkel foglalkozik. Az utóbbiba tartoznak a különböző ösztönzők, amelyek az információ átadására késztetik a gazdaság szereplőit. Sok esetben a piaci szereplők titkolni igyekeznek a rendelkezésre álló információkat, más esetekben azonban, az előállításának magas költségei miatt, nem is ismerik azt a saját eszközeikkel is megszerezhető információt, amely a döntéseikhez szükséges. A piac önmagában nem mindig termeli ki az információ feltárásához vezető ösztönzőket, ehhez gyakran kormányzati beavatkozás szükséges (Stiglitz [2002] 472. o.). Tanulmányunkban ezt a folyamatot próbáljuk végigkísérni a gazdaság egy viszonylag szűk szegletén: a természetes monopóliumok

ágazati szabályozásának területén, mert – ahogy *Vickers–Yarrow* [1988] fogalmazta – a szabályozás középpontjában az információs aszimmetria áll (99. o.).

Három szempontot emelünk ki a sok lehetséges megközelítésből: az *információ előállításának és átadásának* folyamatán kívül arra is kíváncsiak vagyunk, hogy *az milyen körben válik ismertté*. Ennek megfelelően a jogrendszer szerepén, a jogi előírásokon túl a szabályozási piac szereplőinek, a szabályozottaknak és a szabályozóknak (bírószágok és ágazati szabályozó szervezetek) a magatartását is vizsgáljuk.

Először azt tekintjük át, hogy a szabályozott ágazatok kialakulásának időszakában milyen feltételekkel épült ki a szabályozás, a tipikusan koncessziós alapokon szerveződő szolgáltatásoktól miért és milyen információkat vártak. A tanulmány második részében az információszerzés és felhasználás módozatait tekintjük végig, aminek során érintjük a nyilvánosság szabályozást segítő – folyamatosan változó – szerepén túl a formalizált információgyűjtés kiépülését is. A tanulmány harmadik részében a természetes monopóliumok szabályozásához leginkább szükséges információk közül a költségekkel összefüggő információgyűjtést és a szabályozói számvitel kialakulását elemezzük. A negyedik részben a szabályozás középpontjában álló árszabályozásnak az információhiánnyal összefüggő átalakulását, az ösztönző szabályozás kialakulását mutatjuk be.

KONCESSZIÓK ÉS INFORMÁCIÓ

A természetes monopóliumok ágazati szabályozása egyidős az olyan hálózatos szolgáltatásokkal, mint a posta, a vasút, a távközlés, az energiaipar vagy a vízszolgáltatás. Ezek a többnyire monopolhelyzetű szolgáltatók részben valóban természetes monopóliumok voltak, és azok is maradtak, de előfordult, hogy csak jogilag garantált monopóliumként működtek – ezek a jellemzők időben is változhattak, és egyidejűleg is megjelenhettek (*Valentiny* [2014]). A szolgáltatások nyújtásának előfeltétele volt, hogy a szolgáltatáshoz szükséges hálózat kiépítéséhez a helyi vagy központi hatóságok engedélyt adjanak. Az engedélyeztetést nem feltétlenül a tevékenység jellege, hanem elsősorban a köztulajdonban lévő föld használata, szorosabban véve az útvonaljog tette szükségessé. A különböző közszolgáltatások elvben kiépíthetők lettek volna magánterületeken, de egyrészt ekkor is szükség lett volna köztulajdonban lévő területek használatára, másrészt ez a megoldás rendkívül időigényes és jogilag is nehezen kezelhető szerződéstömeg létrejöttével járt volna. Az engedélyek legnagyobb részét helyhatóságok által nyújtott koncessziók formáját öltötték, de a vasútépítésekhez adott engedélyek legfontosabb kitétele a kisajátítás lehetőségének megteremtése volt.³

³ A közszolgáltatásokkal összefüggő koncessziók részletes elemzését lásd *Joskow* [2007] 1265–1273. o., *Priest* [1993].

Már az 19. század elejétől vannak dokumentumok koncessziók kiadására, 1812-ben Londonban, majd az 1820-as években New Yorkban gázszolgáltatásra, az 1830-as években ugyanitt lóvasútra adtak ki útvonaljogokat is szabályozó engedélyt, majd ezek a vasútra, végül minden vonaljegyet érintő – esetenként ma már nem is létező (például csőposta-) – szolgáltatásra is kiterjedtek. Időben jóval később, a kábeltelevíziók elterjedésekor hasonló koncessziós – a hosszú távú szerződések jellegzetességeit és problémáit viselő – megállapodások születtek. A kezdeti koncessziók gyakran olyan tevékenységekre (telefon, villanyvilágítás) vonatkoztak, amelyekről a helyhatóságok nem rendelkezettek előzetes ismeretekkel, mivel egy-egy találmányhoz kapcsolódtak. Ilyen esetekben a kezdeti koncessziók meglehetősen általánosan határozhatták csak meg a szolgáltatásnyújtás feltételeit, a szolgáltatások fokozatos kiépülése után a szerzett tapasztalatok alapján kötött vagy újrakötött koncessziók már jóval több részletet szabályozhattak. A koncessziók kezdetben ritkán jelentettek kizárólagosságot, egy-egy helyhatóság területén térben elkülönülve több szolgáltató is vállalkozásba kezdhetett, egyes esetekben még párhuzamos hálózatok is kiépülhettek. A verseny lehetőségét, az új belépőknek adott koncessziókat a helyhatóságok a bent lévő szolgáltatókkal kialakított tárgyalási pozíciójuk javítására is felhasználták.

A koncessziók hosszú időre szóltak, időtartamuk jellemzően 20-30 év volt, de ennél hosszabbak is előfordultak. A szolgáltatások kiépítése jelentős és csak hosszabb távon megtérülő tőkét igényelt. Sok esetben ismeretlen technológiával, teljesen új szolgáltatások kiépítése kezdődött, amely a kockázatok mértékét tovább növelte. A koncesszió hosszú időtartama megnehezítette a koncessziók legfontosabb elemének, az árszabályozásnak a gyakorlatba ültetését. A potenciális verseny ellenére a koncesszió egy adott időszakra nehezen megváltoztatható helyzetet teremtett az adott szolgáltatás területén, emiatt az árak önkényes alakulását a helyhatóságok igyekeztek megakadályozni. A koncessziós szerződések eleinte csak általánosságban megfogalmazott, ésszerű árak alkalmazását írták elő a szolgáltatók számára, ami gyakran nem ment túl a más, hasonló szolgáltatást nyújtók áraival való összevetésen.

A későbbi időszakban – különösen a koncessziók megújításának idején – a szerződések már részletesen kidolgozott tarifastruktúrákat tartalmaztak. Az alkalmazható árak koncesszióba foglalásakor a hosszabb távon várható árváltozásokat is igyekeztek előre jelezni. Egyes észak-amerikai esetekben rögzítették, hogy mind a helyhatóság, mind a szolgáltató kezdeményezhet árváltoztatást, amelyet választott bíróság bírál el. A bíróság által alkalmazható szempontokat is megfogalmazhatta a koncessziós szerződés: felsorolhatta milyen költségelemeket kell mindenképpen figyelembe venni, mekkora megtérülési rátával lehet számolni, és meghatározhatta milyen osztalékkal kell kalkulálni (Kiss [2008] 19–20. o., Priest [1993] 310., 319. o., Gabel [1994] 560–564. o.). A koncessziók szabályozhatták a szolgáltatás minőségét, a koncesszió módosításának eljárás módját, különösen azokban az esetekben, amikor a szolgáltató újabb területekre kívánta kiterjeszteni a szolgáltatását, vagy össze kívánt olvadni más szolgáltatóval.

A kiépülő új szolgáltatások koncessziókon, engedélyeken keresztül megvalósuló ellenőrzése részben a nyújtott szolgáltatások újdonsága, részben az előrelátás korlátozottsága miatt kezdetektől fogva információhiányos volt. Ennek leküzdésére kezdetben – a legkorábban kiépülő vasúti szolgáltatások esetében – a nyilvánossághoz fordulást tartották a legjárhatóbb útnak.

NYILVÁNOSSÁG ÉS FORMALIZÁLT SZABÁLYOK

Az Egyesült Államokban a szabályozás kezdeti korszakában a nyilvánosságnak nagy szerep jutott, mert azon az igyekezeten túl, hogy az információk napvilágra kerüljenek, a nyilvánosságot a helyes viselkedésre való kényszerítés eszközének is tekintették. A múlt század közepén alakult, szabályozási kérdésekkel foglalkozó testületek, bizottságok gyakran az információgyűjtésen kívül más felhatalmazással nem rendelkeztek. A korabeli amerikai és brit vélekedés szerint csak a bíróságok rendelkezhettek tényleges kényszerítő erővel. Ezt a hátrányt próbálták a bizottságok az információk széles körű gyűjtésével, jelentések és ajánlások készítésével és mindenekelőtt azok nyilvánosságra hozatalával ellensúlyozni.

A „*napfény*” bizottságok. Ennek a megközelítésnek volt az egyik legismertebb alakja Charles Francis Adams, aki az amerikai polgárháborút (1861–1865) követően számos írásában foglalkozott a vasút problémáival. A brit tapasztalatok alapján arról próbálta meggyőzni a massachusettsi törvényhozókat, hogy a törvényhozás keretében folyó ellenőrzés helyett folyamatosan működő bizottságot hozzanak létre a vasút ügyeinek rendezésére. A megalakuló Massachusetts Board of Railroad Commissioners elnökeként a tényfeltárára és a feltárt visszasságok nyilvánosságra hozatalára koncentrált, a bizottság csak ezekre a tevékenységekre volt feljogosítva. Ebben a feladatkörben a nagy meggyőző erővel rendelkező, energikus Adams jelentős sikereket ért el, az így működő bizottságokat később „*napfény*” bizottságként jellemezték (Foster [1992] 227–230. o.).

A nyilvánosság erejére hagyatkozva, Adams a gyakran feltámadó korrupcióval szemben a fogyasztók és a részvényesek érdekében próbált fellépni. Az ilyen típusú bizottságok egyik fegyvere a megszégyenítés volt, a mai legjobb oknyomozó riporterek kitartásával próbálták a visszaéléseket felderíteni. A három főből álló bizottság állandóan a „terepen” dolgozott, kivizsgálták a balesetek körülményeit, ellenőrizték a biztonsági előírások betartását, és figyelemmel kísérték a vasúti társaságok pénzügyi beszámolóit is. Ezt a megközelítést jól tükrözték a bizottság éves jelentései is, amelyek – az állam területén működő vasúttársaságok adatainak összegyűjtésén túl – a balesetek megelőzésére tett intézkedéseket, a tarifák vonatkozásában tett ajánlásokat mind részletesen dokumentálva, a velük összefüggő levelezést aprólékosan bemutatva tették közre, több száz oldalon (*Third Annual Report* [1872]). Az alapos adatgyűjtés gyakorlata más tagállamokra is kiterjedt, és így 1868 és 1887 között

részletes jelentések készülhettek az Egyesült Államok vasútjairól, nemcsak azok műszaki állapotát, pénzügyi helyzetét feltárva, hanem a finanszírozási lehetőségeiket is mérlegelve, ahogy ezt a Poor's Manual of Railroads of the United States kézikönyvei tartalmazták. Ennek a kézikönyvsorozatnak a tapasztalatai egyben lehetővé tették az üzleti élet más területére is kiterjedő elemzések készítését és a Standard and Poor's hitelminősítő intézet megalakítását.

A vasút volt az az első igazán nagy, országos méretű ágazat, amelyben földrajzi kiterjedése és nagy alkalmazotti létszáma (az 1870-es években már több tízezer fős társaságok működtek) miatt is igen hamar hierarchikus vállalatvezetést (alsó, középső és felső vezetési szintet) kellett kialakítani, egyben új belső adminisztratív folyamatokat, könyvviteli eljárásokat és statisztikai módszereket kellett alkalmazni. A modern könyvviteli és számviteli eljárások nagy részét ebben az időszakban fejlesztették ki (*Chandler* [1977] 87., 107–120. o.). A vasutaknál alkalmazták először széles körben a belső könyvvizsgálatot, és hoztak létre könyvvizsgáló bizottságokat, amelyek később a külső auditálás feltételeit is megteremtették (*Kasukabe és szerzőtársai* [2015]).

A vasutak saját célra létrehozott belső nyilvántartása és azok rendszerezettsége fokozatosan javult, ami lehetővé tette a külső ellenőrzés, a szabályozással foglalkozó bizottságok információs igényeinek a kielégítését is. A bizottságok tényfeltáró munkája eredményeként egyes esetekben a tagállami törvényhozások a bizottságok javaslatai alapján hoztak új törvényeket. Az 1860-as évek végéig a vasúttársaságok által alkalmazott tarifákat nem szabályozták. Erre a farmerek szövetségei által – az emelkedő tarifák miatt – indított mozgalmak eredményeként 1869–1875 között került sor négy tagállamban, ami mind a bevezetés jogszerűségét, mind gazdasági hasznát tekintve évtizedes vitákhoz vezetett (*Taussig* [1891], [1933], *Edgeworth* [1912], *Pigou–Taussig* [1913], *Locklin* [1933]). A vitákban külön nehézséget jelentett az 1873-ban bekövetkezett pénzügyi válság és az azt követő depresszió hatásainak a kiszűrése (*Detrick* [1903]).

A válság, a depresszió és az új vasúti útvonalak kiépítésért folyó verseny következtében egyre több, az árak rögzítésére törekvő vasúti kartell, érdekszövetséget hoztak létre. Ezek letörésére – még a trösztellenes törvény (1890) megalkotása előtt – szövetségi törvényben (Interstate Commerce Act, 1887) szabályozták a vasúti tarifák meghatározásának módját, előírva az „ésszerű és igazságos” kritériumok betartását. Ennek ellenőrzésére felállították az első független szövetségi szabályozó testületet az Interstate Commerce Commissiont, amely az államok közötti vasúti forgalmat bonyolító társaságok ügyeivel, a velük összefüggő panaszokkal foglalkozott. A bizottság vizsgálatokat folytathatott, és – a tényfeltáró „napfény” bizottságokkal ellentétben – büntetéseket is kiszabhatott. A törvény és a bizottság működésének jóléti hatásait azóta is viták övezik (*Hadley* [1890], *Spann–Erickson* [1970], *Zerbe* [1980]).

A szabályok rögzítése. A vasúti tarifák ügyében 1898-ban hozott legfelsőbb bírósági döntés (Smyth/Ames-ügy) közel ötven évre megszabta a vasút és a közszolgál-

tatók szabályozásával foglalkozó bizottságok, hatóságok feladatkörét, a tarifa- vagy árszabályozás elveit és a szabályozáshoz szükséges információk körét. A perben egy tarifamaximalizásról hozott bizottsági döntést vizsgáltak felül, és találtak alkotmányellenesnek, egyben kimondták, hogy a szabályozott ágazatokban a vállalkozások a „méltányos” értékük (*fair value*) után „méltányos” megtérülésre (*fair return*) tarthatnak igényt. Egy vállalkozás méltányos értékének kiszámításához pedig ismerni kell a kiépítésénél felmerült, beszerzési (*historical cost*) és az újrabeszerzési (*current cost*) költségeket, az értéknövelő beruházásokat, a pénzügyi eszközeinek, részvényeinek/kötvényeinek piaci értékét, a kialakított tarifák melletti várható jövedelmezőségét és a működési költségeket. Ezeket a tényezőket minden vizsgált esetben az igazságosság és a megfelelőség elveit figyelembe véve kell súlyozni, és szükség esetén további tényezőket is figyelembe lehet venni. A döntés kimondja, hogy a vállalkozások joggal tartanak igényt arra, hogy méltányosan megtérüljenek a vállalkozás köz érdekében működtetett „értékei” (169 U.S. 466, 546–547 (1898), idézi *Kahn* [1988] 37. o.).

A feladat megoldása a szabályozók és a szabályozottak számára is részletekbe menő ismereteket kívánt. A legfelsőbb bírósági döntés erőteljesen korlátozta az árszabályozás mozgásterét, egyes tételeknél azonban maradt lehetőség a választásra, például a beszerzési vagy újrabeszerzési érték meghatározásában. A legfelsőbb bíróságig eljutott pereket elemezve *Grout–Jenkins* [2001] arra a megállapításra jutott, hogy 1898 és 1944 közötti időszak elején a vállalatok inkább a beszerzési, majd ezt követően inkább az újrabeszerzési költséggel igyekeztek számolni, ezt a változást az infláció alakulásával hozták összefüggésbe, magasabb inflációs várakozások esetén az újrabeszerzési költséget választották. A vizsgált időszak a legfelsőbb bíróság újabb döntésével zárult le 1944-ben, amely megváltoztatta az addig uralkodó felfogást.

A Federal Power Commission/Hope Natural Gas Co.-ügyben a legfelsőbb bíróság eltörölte az ésszerű árak kialakításának korábbi részletes előírásait. Kimondta, hogy az ésszerű és igazságos elv szempontjából nem a módszert, hanem az elért eredményt kell vizsgálni. Az a tarifa, amely lehetővé teszi, hogy egy vállalat sikeresen tevékenykedjen, megőrizze pénzügyi önállóságát, finanszírozhatóságát, továbbá a befektetőket a vállalt kockázatért kárpótolja, megfelelőnek mondható, még akkor is, ha a vállalat úgynevezett méltányos értéke felett csak szerény megtérülés mutatható ki. Ha a szabályozás a befektetőket a tőkepiac működése szempontjából kielégítően kezeli, és a vállalkozás képes a működéséhez folyamatosan tőkét vonzani, akkor más mérce alkalmazása nem szükséges (320 U.S. 591 (1944), 602–605, idézi *Kahn* [1988] 40. o.).

A vasút szabályozása – a szolgáltatás jellegénél fogva – eleve nem helyhatósági, hanem tagállami szinten szerveződött. Az Egyesült Államokban a hálózatos szolgáltatások szélesebb körű tagállami szabályozásának kialakulásakor gyakori volt, hogy a meglévő vasútfelügyelet – esetenként a nevét is megtartva – magába olvasztotta a többi (hálózatos) szolgáltatás felügyeletét is. Ahol nem így történt, ott a létrejövő új

szabályozó hatóság (bizottság) kezdettől fogva gondoskodott a hálózatos szolgáltatók – így a vasút – feletti felügyeletről (*IPU* [2011]). Mintául a Wisconsin államban 1907-ben hozott törvény alapján kialakított modell szolgált. Azokban a tagállamokban, ahol állami szabályozó bizottságok (*public utilities commission, PUC*) jöttek létre, a felügyelet a helyhatóságtól átkerült az állami szabályozó szervezet kezébe az árak, a szolgáltatásminőség és a belépés tekintetében (*Dunn* [1914]).

A bizottságok a felügyelt szolgáltatások esetében igyekeztek azonos elveket alkalmazni (*Price és szerzőtársai* [1965]), így például 1928-ra a törvények 32 tagállamban tették lehetővé a bizottságoknak a számviteli szabályok meghatározását, és 22 tagállam azonos számviteli szabványt alkalmazott. A tagállami törvények mindenütt előírták, hogy az áraknak igazságosnak és ésszerűnek kell lenniük, és lehetővé tették, hogy a szabályozó hatóságok – hét tagállam kivételével – a diszkrimináció kérdésében is állást foglaljanak. A tagállamok közel fele (22) a felvásárlásokat és összeolvadásokat is ellenőrizhette (*Bonbright* [1928] 8. o.).

Nyilvánosság a 20. században. A tényfeltáró „napfény” bizottságok tapasztalata azt mutatta, hogy azokban az esetekben, amikor a széles közönség számára is jól érthető, nyilvánvaló hiányosságok feltárása történt (balesetek kivizsgálása, minőségi kifogások stb.) a nyilvánosság kényszerítő erejére való hagyatkozás sokszor elegendőnek bizonyult a hatékony szabályozói munkához. Amikor viszont elhúzódó vizsgálatok kevéssé látványos vagy kevéssé érthető, részletekbe menő megállapításokba, ajánlásokba torkoltak, a nyilvánosság ereje csökkent, a vizsgált kérdések rendezése végtelen vitákba torkolt. Az Egyesült Államokban a szabályozott ágazatok tagállamokon túlnyúló terjeszkedése végül azt is lehetővé tette, hogy kijátsszák az egyik bizottságot a másik ellen, ami újabb érvként szolgált a szövetségi szintű szabályozás kialakításához.

Új szabályozások nyilvánosság segítségével történő bevezetésére a legismertebb példákat azonban nem a szabályozott közszolgáltatások körében találjuk. Ralph Nader fellépése döntő szerepet játszott abban, hogy az 1960-as évektől megerősödött a fogyasztói tudatosság, és létrehozták a fogyasztóvédelem új szervezeteit. Az 1965-ben megjelent könyve (*Unsafe at Any Speed*) nagy hatást gyakorolt a gépkocsik biztonsági előírásait megszigorító törvény elkészítésére és elfogadására. Hasonlóan eredményesnek bizonyult az amerikai versenyhatóság (*Federal Trade Commission, FTC*) hatékonyságának vizsgálatával, mert eredményei alapján az amerikai ügyvédi kamara is vizsgálatot indított, aminek hatására a bizottság (FTC) hatáskörét, fogyasztóvédelmi tevékenységét bővítették (*Cox* [2005]).

Hosszú ideig az Egyesült Királyságban is inkább a tényfeltáró „napfény” szabályozás volt a jellemző. A brit parlamentben nagy tradíciója volt a tényfeltáró jellegű, statisztikai összesítéseket tartalmazó, úgynevezett kék könyvek készítésének. A szabályozó testületek felhatalmazásával összefüggő amerikai aggályokat a brit jogrendszerben elterjedt vélekedések is osztották. Nehezen fogadtak be olyan testületet, amely nem épült be egyértelmű függőségi (alá-, illetve fölérendeltségi) rendszerbe,

s amelynek hatásköre nem volt világosan definiált, vagy jogi megalapozottsága is kétes volt. Az Egyesült Államokban egyes esetekben jól működő, a nyilvánosságra építő szabályozási tevékenységet az – amerikainál a rágalmazási tényállást szigorúbban kezelő – brit jogalkalmazás megnehezítette. Ennek ellenére gyakori volt az egyedi esetek felülvizsgálatára alakult ténymegállapító bizottság, amelyek jelentései alapján, ha azokat a közvélemény és a politikai erők is elfogadták, következhetett a feltárt problémák jogi úton történő orvoslása.

A szabályozás alá tartozó brit ágazatok cégeinek többségét – állami vállalatként – az 1930-as évektől kezdődően eseti és állandó bizottságok sora vizsgálta, de a szabályozás szempontjából hiányossággént vagy vétségként megállapított tényállások egyikében sem történt meg a cégek bíróságok előtti számonkérése. A vállalatok viselkedésének változása csak a cég jóindulatán, meggyőzőhetőségén múlt. A bizottsági jelentések ereje, illetve a közvélemény ebben a folyamatban legfeljebb a változás szükségességének kimondására volt elegendő.

A kényszerítő eszközöket nélkülöző, elsősorban a nyilvánosságra hagyatkozó szabályozás működése során szerzett tapasztalatok a mai szabályozási gyakorlat számára is hasznosak. Nem elég átfogó és megalapozott jelentéseket készíteni, azt a közvélemény számára is érthető, „eladható” formában kell nyilvánosságra hozni. Fontos, hogy a szabályozó képes legyen hatásosan élni a nyilvánossággal, és nagy előny, ha jó kommunikációs készségük, meggyőző erejük van. A brit távközlés szabályozásban Bryan Carsbergnek, a szabályozószervezet, az Oftel első főigazgatójának ezen erényei közismertek voltak, sőt maga is azt vallotta, hogy a nyilvánosság az egyik legerősebb fegyvere (*Heuermann–Neumann* [1985] 199. o.). A nyilvánosság segítségére csak olyan esetekben lehet jó eséllyel számítani, amikor nyilvánvaló és jól látható probléma megoldását szeretné elérni a szabályozó. A szabályozott cégek hatékonyságának javítása általában nem tartozik ebbe a kategóriába. A fogyasztókat – egyes kivételes időszakoktól (például a magas infláció időszakától) eltekintve – jobban érdekli a szolgáltatás minősége, mint az ára (*Foster* [1992], 233. o.). Ezt a brit privatizáció során részvényt vásárló fogyasztókkal összefüggő tapasztalatok is megerősítik, akik a közgyűléseken is inkább fogyasztóként, mint tulajdonosként nyilvánulnak meg. A fogyasztók egyébként is az azonnali megoldásokat értékelik nagyra, számukra a szabályozó akkor végez jó munkát, ha a sürgős eseteket kivizsgálja, és a fogyasztói panaszokat orvosolja.

Más szempontból azonban nagyon fontossá válhat a szabályozó számára a fogyasztókkal kialakított tartós viszony. A szabályozó a szolgáltató és a fogyasztó közötti érdekegyensúlyt hivatott biztosítani. Ehhez alapos információkra van szüksége, ugyanakkor a szabályozott cég érdekében állhat, hogy problémáival egyre jobban megismertesse a szabályozót, ami által az sok tekintetben azonosulhat a szabályozott nézeteivel: a szabályozó ebben az értelemben is a szabályozott foglyává válhat. A fogyasztókkal való kapcsolattartás az egyensúly illetően megbillenését is megakadályozhatja, a brit szabályozók egy része ezért a fogyasztói érdekvédelmet is ellátja,

szervezi. A szabályozói eljárásokba – a fogyasztói szervezetekkel való egyeztetésen túl – a döntések előkészítő fázisában kiadott konzultatív dokumentumok és ezek megvitatásának lehetősége is beletartozik (Carsberg [1987], Valentiny [1999]). A szabályozó legitimitását, döntéseinek elfogadtatását természetesen nagymértékben erősítheti, ha a fogyasztók támogatását maga mögött tudhatja.

Az információhoz való hozzáférés és az információval való rendelkezés a szabályozás piacán aszimmetrikus. A szabályozottnak érdekében áll bizonyos információk eltitkolása, a szabályozó viszont ezek nélkül feladatát gyakran képtelen ellátni, ellehetetlenül. A szabályozói piac azonos oldalán állók (szabályozottak) között is információs aszimmetria áll fenn, hiszen a piacon már bennlévő cégek az újonnan belépők piacra lépéséhez szükséges információkat is szeretnék eltitkolni (Héritier [2001], Vareda [2010]). Az információhoz való jutás és a nyilvánosság sokszor – sajátos módon – éppen ellentétes viszonyban állhat egymással. Ha a szabályozó információhoz kíván jutni, ezt gyakran csak úgy teheti, ha az információ továbbadásának, kiszivárgásának lehetőségét kizárja. A szabályozónak ugyanakkor érdeke, hogy tevékenységébe bizonyos mértékig betekintést nyerjenek, mert részben ez által bizonyítható, hogy a köz érdekében cselekszik.

Az információszerzés és -eltitkolás praktikái. A szabályozó alapproblémája azonban továbbra is a szabályozott vállalatoktól való minél megbízhatóbb információ beszerzése. A szabályozott cég ezzel szemben az ellenőrzéséhez szükséges információ visszatartásában érdekelt. A szabályozott vállalatok által követett taktikák változatosak. Van olyan cég, amelyik saját célra is kevés információt dolgoz fel, és információ kérés esetén az információ, az adatok rossz minőségére hivatkozva utasíthatja vissza az adatszolgáltatást. Mások éppen a túlzott mennyiségű, de használhatatlan információk nyújtásával próbálják a szabályozási folyamatot lassítani, a meghallgatásokat – az Egyesült Államokban – elnyújtani, a szabályozót és a szakértőket elbizonytalanítani. További lehetőség az adatok lassú szolgáltatása, az utolsó pillanatig való visszatartása, továbbá az arra való hivatkozás, hogy a szolgáltató tevékenysége összetett, és ezért az adott információ megadása félrevezető képet fest a cégről, hiszen sok tevékenységet végezve csak sokféle adat alapján lehet megítélni a működését (Foster [1992] 235–237. o.).

Az információs aszimmetriát a szabályozók többféle módon is enyhíthetik. Arra kell törekedniük, hogy csak releváns információt igényeljenek, ezeket viszont rendszeresen meg kell követelniük – vagy a szabályozottakkal megegyezve, vagy meglévő szabályokra hagyatkozva – úgy, hogy az információ rutinszerűen előállítható legyen. Az információgyűjtésnek mindig figyelembe kell vennie a számvitel fejlődését és a vállalati mozgástér ezzel kapcsolatos változását. A szabályozók körét ebben az értelemben tovább kell bővítenünk, hiszen a pénzügyi beszámolók szabványainak kialakításában a pénzügyi felügyeleteknek is komoly szerepük lett (Seligman [1985]).

Az információ gyűjtését – valamint szolgáltatását is – nagymértékben befolyásolja az információgyűjtés céljának világos, pontos meghatározása. A szabályozónak

általánosságban is világossá kell tennie szabályozói célkitűzéseit, és pontosan meg kell határoznia azt is, hogy milyen területen kíván ellenőrzést gyakorolni, a piac vagy a közérdek milyen feltételezett sérelmét kívánja vizsgálni. Az információs igényt ehhez a feladathoz kell alakítani. Az információnyújtás minőségét nagyban befolyásolhatja, ha a szabályozó és a szabályozott céljai közelednek egymáshoz. A szabályozásnak általában is az egyszerűsége kell törekednie, mert minél több – és egy mással esetleg nem is konzisztens – célkitűzés fogalmazódik meg, annál nehezebb az ellenőrzésükhöz szükséges információ beszerzése.

Vannak olyan esetek, amelyeknél az információ megszerzése elengedhetetlen az ügy érdemi eldöntése érdekében. Az ágazati szabályozás hatókörébe tartozó ügyeknél elkövetett vétségek, a szabályozandó, korrigálandó magatartás köre viszonylag szűk. Idetartoznak elsősorban a következők: a keresztfinanszírozás (amikor például a költségek szétosztásának manipulálásával próbálják egyes termékek árait a költségektől eltéríteni), a hálózatokhoz, az infrastruktúrához való hozzáférés, az összekapcsolás problémája, az árdiszkrimináció, a túlzott monopolprofitok, a szervezet nem hatékony működése, a minőség romlása. Az információk hozzáférhetősége ezeknél a kérdéseknél természetesen a számvitel megfelelő kialakításán is múlik, de gyakran ezen túllépve – például a hálózatok összekapcsolási kérdéseinél – a kapacitásnövelő beruházási tervekhez is hozzá kell jutni. A minőség kérdése általában jól ellenőrizhető, különösen ha szabványok rögzítik, de ilyen esetekben is könnyebb az ellenőrzés, ha viszonylag homogén termékről (gáz, áram) van szó, szemben a sok összetevőjű szolgáltatásokkal (távközlés, vízszolgáltatás). Az információs igények megfelelő körülírásának fontosságát tükrözték az egymást követő brit közüzemi privatizációk során kiadott szolgáltatási engedélyek, amelyek egyre pontosabb, részletesebb és gyakran egyre több információs kötelezettséget írtak elő (*Foster* [1992] 250–254. o.).

Az információ megszerzésén túl a szabályozónak az információ elavulása is gondot okozhat. Minél lassabban változik egy iparág, annál hosszabb ideig érvényesek a már megszerzett információk, annál inkább várható, hogy a szabályozó reális képet alkothat a szabályozandó folyamatokról. Vannak olyan iparágak, ahol viszont a változások (technológiai, piaci) gyorsak, a szabályozónak kevesebb esélye van releváns, még érvényes információk beszerzésére. Ezekon a területeken a szabályozó feltehetően mindig lemaradásban lesz. Ugyanakkor ezek azok a szolgáltatások, ahol az új piaci belépők megjelenésére leginkább számítani lehet, ezért ahol lehetséges, a szabályozó a versenykörülmények megteremtésével biztosíthatja a leghatékonyabb szabályozást, ezzel egyben az aszimmetrikus információs helyzet feloldását.

A szabályozottakra vonatkozó közvetlen információszerzés problémáját a különféle információforrások használatával is enyhíteni lehet. A nemzetközi összehasonlítások mindig kéznél lévő, de nehezen alkalmazható lehetőségén túl, a piacszerkezet megfelelő alakításával is növelni lehet a szabályozó informáltsági szintjét. Amennyiben az iparágon belül több hasonló vállalat működik, teljesítményük – bizonyos

korlátok között – összehasonlítható (*yardstick competition*), ezáltal a szabályozó információs bázisa megnő. Addig, amíg a méret- vagy választékgazdaságosság szempontja nem szenved hátrányt, a vertikális szervezetek szétválasztását a kormányzati beavatkozások, privatizációk során is javasolták (példa erre az amerikai távközlési monopólium, az AT&T szétbontása, a brit villamosenergia-ipar, illetve vízszolgáltatás privatizáció előtti átstrukturálása).

KÖLTSÉGEK ÉS SZÁMVITEL

A vasúti tarifák körül kialakult viták már jelezték, hogy a szabályozási folyamatban milyen problémákra kellene megoldást találni. Az ésszerű és igazságos tarifa/ár elvi követelményének gyakorlati megvalósítása természetesen azóta is várat magára, bár folyamatosan születnek közelítő megoldások. A szabályozás gazdaságtanának irodalmában, már igen korán, jól elkülönült fejezeteket találunk például a monopolisztikus árdiszkrimináció kérdéskörében a vasutak távolsággal összefüggő árdiszkriminációjáról (*Edgeworth* [1912], *Clemens* [1941]), a határköltségen történő árazás lehetőségeiről (*Hotelling* [1938], *Coase* [1998/1946], *Vickrey* [1948]) a csúcsidei árazás problémáiról (*Steiner* [1957], *Hirshleifer* [1958], *Boiteux* [1960], *Williamson* [1966], *Turvey* [1968]), valamint újabban a hálózatok összekapcsolásának árazásáról (*Willig* [1979], *Baumol* [1983], *Laffont–Tirole* [1994], *Armstrong–Doyle–Vickers* [1996]). A különböző kérdéskörökben zajló viták egyik közös pontja, amit eldöntésükhöz tudni kellene az az, hogy a szolgáltatások árazáshoz milyen költségeket, milyen mértékben kellene figyelembe venni (*Baron–Myerson* [1982]).

A számvitel fontossága. A költségszámítás, a tőkeköltségek számbavétele nem választható el a statisztika és a számvitel problémáitól. A számvitel fontosságára Chandler is felhívta a figyelmet a tranzakciós költségeket elemezve: amikor vállalatok közötti tranzakciók történnek, akkor általában a tulajdonjogok is módosulnak, és azokat szerződéses viszonyok rögzítik: „Amennyiben a [tranzakciókra] vállalaton belül kerül sor, azokat a számviteli eljárások határozzák meg.” (*Chandler* [1990] 17. o.) A London School of Economics (LSE) például számottevő tradíció alakult ki a költségszámítás módszertanát, az árazás elméletét és a költségszámítás számviteli alkalmazásait illetően (*Buchanan–Thirlby* [1973]). Ronald Coase részt vett a számviteli kutatásokkal foglalkozó szervezet, az Accounting Research Association munkájában, és a költségszámítás módozatairól cikksorozatot is írt a *The Accountant* című folyóiratban, hangsúlyozva, hogy minden üzleti döntés előfeltétele a különböző döntési változatok mellett ténylegesen felmerülő költségek ismerete. Coase az elődöket is megnevezte, jelezve, hogy „az alternatív költségeknek az a szemlélete, amelyet az LSE képviselt, természetesen Knighttől és Wicksteedtől eredeztethető, és Lionel Robbins fejlesztette tovább, de kétségtelen, hogy Hayek befolyása is érződött, ami által osztrák színezetet is kapott” (*Coase* [1990] 8. o.)

A költségeknek az LSE-re is jellemzően vallott szubjektív természetét talán a közösségi döntések elméletével foglalkozó Buchanan hangsúlyozta legjobban (Buchanan [1979], László [2005]). Álláspontja szerint a költség fogalmát csak a döntéshozó szempontjaival együttesen lehet értelmezni. Ezt a felfogást képviselte Coase is, amikor kifejtette, hogy mindig a döntések eredményeként beálló különböző változatokat kell mérlegelni, ezek pedig a költségek/bevételek különbözőségében jelennek meg. Olyan költségeket vagy bevételeket, amelyek, szülessen bármiféle döntés, mégis változatlanok maradnak, nem szabad figyelembe venni. Coase ezt az elvet hangsúlyozva írta cikksorozatát, s szerette volna elérni, ha a könyvelők munkája, a számviteli rendszerek is megfelelő alapot adnának a közgazdasági elemzések számára.

Coase vállalatelmélete és a vállalatok által alkalmazott számviteli rendszerekről alkotott vélekedése szoros kapcsolatban állt egymással. A vállalaton belüli tevékenységek megszervezéséhez a döntéshozónak e tevékenységek költségei felméréséhez a könyvelőhöz kell fordulnia. A vállalaton belüli erőforrások egyik részleg általi felhasználása egy másik számára lehetetlenné teszi ugyanannak az erőforrásnak a felhasználását, ezért ennek a költségnek azt is tükröznie kell, hogy az erőforrás másutt hogyan hasznosult volna. A vállalaton belüli erőforrások használatát ezért nem közvetlenül a piac „árazza be”, hanem a számviteli rendszer (Coase [1990] 11. o.). A jól átgondolt számviteli rendszer a vállalatvezetői döntések számára állít elő hasznos információkat, ahol nincs ilyen, ott a döntések megalapozottsága is kisebb fokú lehet.

A számviteli rendszerek nemcsak a vállalati döntésekhez, hanem a külső értékelésekhez is információt szolgáltatnak. Az üzleti környezet stabilitását, a bizalom megteremtését és fenntartását segítő intézmények közül az utóbbi évtizedekben sokat foglalkoztak a könyvvizsgálók és hitelminősítők szerepével. A 2000-es évek legelején a vállalati csődökkel (például Enron, Worldcom), majd 2008-ban a pénzügyi válsággal összefüggő tevékenységük mindkét szakma újraszabályozását igényelte. A vállalatok mérlegeinek újraértékelése, a korábban elfogadott mérlegek, forgalmi és nyereségadatok korrigálása, a mérlegek és nyereségadatok manipulálása a vállalatvezetésbe vetett bizalom megrendüléséhez vezetett. A bizalom azonban nemcsak a vállalatvezetésben ingott meg, hanem a vállalatvezetés működését ellenőrizni hivatott szervezetekben is. A nagyrészt önszabályozónak tekinthető, erősen koncentrált könyvvizsgálói és hitelminősítői tevékenységek feletti felügyeletet mindenütt megerősítették (Valentiny [2012] 110–118. o.).

A könyvelés által felvett nyers adatok önmagukban nem feltétlenül jelentenek információt. Akkor válnak azzá, ha kérdéseket lehet feltenni velük kapcsolatban, és azokra választ lehet adni. A számviteli rendszerek felépítése ilyen keretbe helyezi az adatokat. A számvitel a mérés, az adatbevitel olyan komplex rendszereit hozza létre, amely különböző gazdasági, társadalmi igényeket elégíthet ki. Bár a kialakított matematikai, számbavételi módszerek „semlegességre” törekednek, a számvitelben fontos szerepe van az adatok érvényességére, az adatok értelmezésére vonatkozó korlátok feltüntetésének (Shubik [2011] 19–21. o.). A számvitel ebben a felfogás-

ban kettős szerepet tölt be, egyfelől megjelenik mint a vállalat működésének egyik outputja, másfelől a működéséhez szükséges input szerepét is betölti (Plott–Sunder [1981 227. o.]).

A számviteli rendszerek a „felhasználók” szempontjából országonként is különbözhetnek. Az angolszász országokban a tőzsdén jegyzett vállalatok pénzügyi beszámolóinak elsődleges „célközönsége” a befektetők és a részvényesek köre, míg a kontinentális európai országok többségében az adóhatóságok számára is fontos információforrásként szolgálnak. A különböző rendszerek közötti nemzetközi harmonizáció igénye a globális vállalatok terjedésével különösen megnőtt (Botzem [2012]). A közös vonás az, hogy mindenhol hatással van a jövedelemelosztásra, ami tükrözi a számviteli rendszerek társadalmi beágyazottságát. A számvitel minősége közvetve azt is tükrözheti, hogy a vállalatok mennyire állnak „közel” a politikai döntéshozókhoz, a számvitel „gyengesége” szoros kapcsolatot mutat a politikai kapcsolat erősségével (Chaney és szerzőtársai [2011]).

A szabályozási célú számvitel. A számviteli rendszerekkel szemben megjelenő „társadalmi megrendelés” fő formája a pénzügyi beszámolók készítése. A szabályozott ágazatokra vonatkozóan azonban speciális, az ágazat sajátosságait figyelembe vevő számvitelt (*regulatory accounting*) is kidolgoztak, mivel a szabályozás középpontjában az ár/tarifa meghatározása áll, az ehhez szükséges információk összegyűjtése a fő feladat. A szabályozási célú számviteli rendszert úgy alakítják ki, hogy az a szabályozónak, a szabályozottaknak, a beruházóknak és a fogyasztóknak – általában az érintetteknek – információt szolgáltatson. Az információk elsősorban a szabályozott tevékenységekre vonatkoznak, ami sok esetben nem azonos egy-egy szolgáltató teljes tevékenységi körével, a vállalat egészére vonatkozó információkat a társasági törvények által meghatározott számviteli szabályok írják elő (Wirick–Gibbons [1994]). A szabályozási célú számvitel a hálózatos szolgáltatásoknál meglévő monopolhelyzetek, piaci erő kezelése érdekében gyűjt adatokat. Az egyes ágazatok piacszerkezetei közötti különbségek miatt a szabályozási célú számvitelek is mutathatnak egymáshoz képest eltéréseket, de ez nem terjed ki a szabályozással összefüggő számviteli elvekre. Egyes ágazatokban, ahol a verseny megjelenésének esélye nagyobb (például távközlés) a versenykorlátozó magatartások (például a versenyző és a szabályozott tevékenységek közötti keresztfinanszírozás) felderítése a hangsúlyos, másutt, ahol a hálózatok közötti versengés kevésbé valószínű (például vízszolgáltatás), az árszabályozás egyes fordulóihoz szükséges vállalati teljesítmények számbavétele az elsődleges (The role of regulatory accounts [2001], Vass [1999]).

A szabályozási célú számvitel kialakításakor az illetékes joghatóság szempontjára is ügyelni kell. A tagállami szabályozószervek a több tagállamban működő vállalkozásnak csak a tagállam vonatkozásában releváns tevékenységét felügyelik az Egyesült Államokban, ahol a tagállami és szövetségi szintű szabályozási számviteli rendszer sem felel meg teljesen egymásnak. Problémát okozhat, ha a vizsgált vállalat tevékenysége több ágazatra is kiterjed. Emiatt kezdeményezték az Egyesült Király-

ságban a szabályozási célú számvitel ágazatok és szabályozók közötti egységesítését. A szabályozók közötti egyezés azt is kimondta, hogy a szabályozási célú számvitel készítésénél a törvény által előírt számviteli előírások (*generally accepted accounting practice*) és a szabályozási célú számviteli iránymutatások (*regulatory accounting guidelines*) közötti ellentmondás esetén az utóbbit kell figyelembe venni (*The role of regulatory accounts* [2001] 6. o.).

A költségek „szubjektív” természetét a szabályozási célú számviteli előírások jól illusztrálják. A szabályozónak jogában áll egyes költségeket az adott szabályozott tevékenység szempontjából hasznosnak, elfogadhatónak, hatékonyan felhasználhatónak minősíteni. Biztosítani kell (elvileg), hogy a szabályozott vállalat olyan költség-hatékonyasággal dolgozzon, mint ha versenypiaci körülmények között működne. Ennek érdekében egyes költségeket részben vagy egészben kizárhatnak a szabályozott tevékenység elismert költségei közül. Itt tulajdonképpen annak az amerikai bírósági elvnek a gyakorlati megvalósítását látjuk, amely csak az ésszerű és igazságos költségek elismerését tette lehetővé. Bizonyos árszabályozási megoldások ugyanakkor ösztönzést adhatnak egyes költségelemek indokolatlan növelésére, amit az ezzel foglalkozó cikk szerzőiről Averch–Johnson-hatásnak neveztek el (*Averch–Johnson* [1962], Kiss [2008] 41–43. o.).⁴

A számviteli elkülönítés. A szabályozási célú számvitel alapfeladata, hogy elkülönítse a szabályozott és nem szabályozott tevékenységekre vonatkozó információkat. Ez a számviteli elkülönítés (*accounting separation*), amely elsődlegesen a szabályozott árak kialakításához nyújt segítséget, a szabályozás elmúlt néhány évtizedében önálló életet kezdett élni. A vertikálisan szerveződő hálózatos szolgáltatások körében a versenyzőnek tekintett tevékenységek fokozatosan elkülöníthetőkké váltak, „megtámadható” piacok alakultak ki (*Valentiny* [2008]). Ennek egyik első jele az amerikai AT&T távközlési monopólium bíróság által történt szétदारabolása volt, majd a brit privatizációk során egy idő után törekedtek a vertikálisan szerveződő monopóliumok természetes monopóliumnak és versenyző tevékenységnek nevezhető részlegeinek privatizáció előtti szétválasztására (ilyen például a fizikai hálózat és a rajta/segítségével nyújtott szolgáltatások elkülönítése). Ezt az elvet az Európai Unió hálózatos szolgáltatásokkal foglalkozó irányelvei és az ezekből következő gyakorlat is magáévá tette. A vertikális szétválasztás mértékét tekintve a számviteli szétválasztás a legegyszerűbb, egyben a legkönnyebben kijátszható megoldásnak számít az önálló szervezetként való jogi leválasztáshoz, vagy még ezen is túllépve, a tulajdonosi elkülönítéshez képest (*Pardina és szerzőtársai* [2008], *Oxera* [2009].) Azonos tulajdonos mellett a tevékenységek önálló szervezetekbe való szétválasztása gyakran csak akkor számít megfelelő megoldásnak, ha az egységek között az

⁴ A szabályozási célú számvitel kialakításának, a különböző költségtípusok felhasználhatóságának problémáit és a nemzetközi tapasztalatok hazai átültetésének lehetőségeit részletesen és alaposan elemzi Kiss [2000].

információáramlást lehetetlenné tevő „kínai fal” épül (például az energiaiparban a rendszerirányító tevékenységet kell így elkülöníteni, mert az ezt végzők az összes piaci szereplő tevékenységét ismerik). A vertikális szétválasztás költségekben, szerződésekben és a beruházásokban jelentkező előnyeit és hátrányait sokan vizsgálják (Sappington [2006], Cremer és szerzőtársai [2007]).

A közszolgáltatások hálózatainak összekapcsolásakor, de különösen a hálózat egyes elemeit használni kívánó, újonnan belépő szolgáltatók számára a szétválasztás újabb kérdései vetődhetnek fel. A piacon régóta bennlévő, inkumbens szolgáltató például olyan kiskereskedelmi tevékenységet folytathat, amelyhez a saját hálózatának egyes elemeit használja fel (például internetszolgáltatás), de – a versenyt korlátozva – más szolgáltató számára nem teszi lehetővé ezek elérését. A szabályozás erre a helyzetre kettős megoldással kísérletezik, egyrészt a hálózati infrastruktúra szétválasztható elemekre bontását (*unbundling*) írhatja elő, másrészt az így kialakított hozzáférési lehetőséget nagykereskedelmi piacnak minősítve, szabályozott árat határoz meg. Ezek a piacok tehát meglévő igényekre, keresletre épülve ugyan, de kifejezetten szabályozói beavatkozással születnek, és ezekhez is az adott tevékenység-, szolgáltatástípus költségeit számba vevő, elkülönült, szabályozási célú számvitel épül ki. Ez a némileg mesterséges szétválasztás ellentmond egyes (*common and joint*) költségek természetének, tehát nemcsak hasznuk, hanem szükségszerűen káruk is van. Ezek a szabályozói döntések ütköznek leggyakrabban a piacon bennlévő szolgáltatók ellenállásába, a bíróságok előtt legtöbbször ezeket támadják meg.

Költségszámítási sajátosságok. A szabályozott ágazatok több jellegzetessége is indokoltá teszi a számvitel általános törvényi szabályozásától való eltérést. Általában ezek a vállalatok jelentős állandó tőkével rendelkeznek, nagy méret- és választékgazdaságosság jellemzi őket, eszközeik nagy része hosszú megtérülési idejű, a tőkeköltségeik jelentősek, gyakran speciális értékcsökkenési szempontokat kell figyelembe venniük. Az árszabályozás, amelyben az utóbbi évtizedekben a megtérülési rátát szabályozó megoldáshoz képest az ösztönzőbbnek tekintett, ársapka jellegű változat került előtérbe, hosszabb távú előretekintést és ennek megfelelő költség típusokat kíván (Whittington [1994]). Az árszabályozáshoz kapcsolódó költségmodelleket gyakran műszaki jellegű költségtanulmányokkal kell kiegészíteni, a termelékenység várható változását be kell építeni ezekbe a modellekbe (Wirick–Gibbons [1994] 63–65. o., Pardina és szerzőtársai [2008] 92–102. o.). Az alapelvek egységesítésének szándéka mellett ezek a szempontok ágazatonként változó mértékben jelentkeznek, ezért a szabályozási számvitel megvalósítási módjai mások lehetnek például az innovációra épülő gyorsan átalakuló távközlésben (ITU [2009]) és a lassabban változó energiaiparban (Deloitte [2001]). Az egységesítés ugyanakkor az eltérő gazdasági környezetek és folyamatok léte következtében szükségszerűen torzítások bevezetését is eredményezi az összehasonlításokba és aggregálásokba (Kiss [2000]).

Különösen sokat vitatott a tőkeköltségek figyelembevétele, amelyek a hagyományos számviteli adatokból egyébként is nehezen származtathatók, mert a súlyozott

tőkeköltség számítása során becslésekre alapozott adatok relevanciáját is mérlegelni kell, és alkalmazásukról döntéseket kell hozni. A súlyozott tőkeköltség számításához használható inputok egy része múltbeli adatok felhasználására épül, más részük jövőbeli folyamatok alakulására vonatkozó feltételezésekre. A tőkeköltségek figyelembevételéhez szükséges adatok előállításánál további számítások eredményeit kell használni. Az ehhez használt adatok – a piacok folyamatos változásai miatt is, de az elemzők, közgazdászok számítási módszereinek folyamatos átalakulása, javítása miatt is változnak. A tőkeköltségek kiszámításánál a kockázatok mérlegelése és becslése az egyik sokat vitatott eljárás. Az alkalmazható módszerek az elméleti megalapozottság és az empirikus igazolhatóság különböző szintjeit érik el. A brit szabályozó hatóságok több alkalommal is vizsgálták és vizsgáltatták azoknak a különböző módszereknek az előnyeit és hátrányait, amelyek a befektetések elvárt hozamát szisztematikus kockázat (azaz a piaci kockázattól eltérő kockázat) esetén elemzik. Mindannyiszor arra a következtetésre jutottak, hogy a hatvanas években kialakított úgynevezett tőkejavak árazási modellje (*Capital Asset Pricing Model, CAPM*) még mindig a legmegfelelőbb (*Wright és szerzőtársai* [2003] 50–75. o.).

Az egységes szabályozási számviteli szempontokon belül a szabályozási célú számvitelt alkalmazó hatóságok mozgástere továbbra is elég nagy. Az Európai Unió távközlés-szabályozással foglalkozó hatóságai a szabályozott szolgáltatások körében rendszeresen közzéteszik a döntéseikhez használt számviteli eljárásokat. A szabályozott piacokon (jelenleg a távközlésben hatot, korábban tizenennyolcat tartottak nyilván) a szolgáltatóknak igazolniuk kell, hogy a hatóságok által meghatározott kötelezettségek közül betartják az árak költségalapúságát, és nem állapítanak meg diszkriminatív árakat. Ehhez, bár piaconként különböző mértékben, az újrabeszerzési költséget veszik figyelembe, és a költségek szétosztásánál általában hosszú távú átlagos különbözeti költségekkel számolnak. A súlyozott tőkeköltségek esetében lényegében mindegyik tagország a CAPM modellt használja, az értékek természetesen a tagországok egyedi körülményeitől (adó, infláció stb.) függően változnak. A legfrissebb jelentés a szabályozási számviteli eljárások növekvő konvergenciáját állapította meg (*BEREC* [2016]).

ÖSZTÖNZÉS ÉS ÁRSZABÁLYOZÁS

A korábbi, elsősorban korlátozó szabályrendszert kialakító gondolkodásmód helyett ma már inkább az *ösztönző jellegű szabályozást* tartják társadalmilag hasznosabbnak, a versenykörülmények kialakulásához jobban illeszkedőnek. Az ösztönzést itt két értelemben is használhatjuk, egyrészt ösztönözni kellene a versenyhelyzet kialakulását a közszolgáltatások meglévő/kialakuló megtámadható piacain, másrészt közvetve a rejtett információknak a vállalati magatartásban való megjelenítését (*Laffont–Martimort* [2002]).

Megbízó–ügynök-probléma. Az ösztönzés elméleti megfogalmazásaiban megbízó–ügynök-problémaként kezelik a kérdést. A megbízó (szabályozó) és az ügynök (szabályozott) érdekei eltérnek, az ügynök általában több információval rendelkezik a megbízó céljainak végrehajthatóságával kapcsolatban, mint a megbízó. A megbízó olyan ösztönzési rendszert próbálhat alkalmazni, amelyben a költségek csökkentését jutalmazza, az emelkedését pedig bünteti. Ha azonban az ügynök által befolyásolható körön kívülről származnak költségnövelő hatások, és ezt a megbízó nem veszi figyelembe, akkor a szolgáltatás minősége romolhat, az ügynök viselkedése kiszámíthatatlanná válhat. A helyes ösztönzés egyensúlyban tartja ezeket a folyamatokat, az erőfeszítéseket elismeri, viszont annyira nem beavatkozó, hogy az ügynök – akit gyakran kockázatkerülőnek és kiegyensúlyozott jövedelemhez szokottnak tekintenek – az általa nem uralt körülmények esetén magas büntetésben részesüljön. Az erős ösztönzőség mellett az ügynök több feladat/cél esetén a mérhető teljesítményekre koncentrál, a kevésbé mérhetőket elhanyagolja. Ezekben a helyzetekben a kevésbé erős ösztönzési sémákat tartják célszerűbbeknek, ami akkor is érvényes marad, ha pénzbeli jutalmazásra nincs mód. Ha a megbízó az erőfeszítések egészét ellenőrizni tudja, de az egyes feladatok közötti megoszlását nem, akkor a teljesítménymutatókkal a megbízó elsősorban a preferenciáit tudja érzékeltetni az ügynökkel (*Tirole* [1998]).

A közszolgáltatások nyújtásában nem ritka az a helyzet sem, hogy a szolgáltató több megbízónak tartozik felelősséggel. Ekkor a megbízók egymás közötti versengése miatt megint kevésbé alkalmazhatók az erősen ösztönző rendszerek (*Biglaiser–Mezzetti* [1993]). Ilyenkor mindegyik megbízó védeni próbálja saját érdekeit, és igyekszik eltéríteni az ügynököt más célok követésétől. Az ösztönzés helyes módszerének kidolgozása abban az esetben is nehézséget okozhat, ha a közszolgáltatási tevékenység eredménye csak egy csoport együttműködéseként értékelhető. Ekkor az ösztönzési séma kialakításánál a potyautassá válás problémáját is meg kell oldani (*Burgess–Ratto* [2003]).

Az ösztönző jelleget az árképzési döntések viszonylagos szabadsága teszi lehetővé. A költségszökkenésből eredő profitnövekményt a vállalat zsebre teheti. Az ösztönző szabályozás végül is nem tesz mást, mint felhasználja azt a tényt, hogy a vállalat információs helyzete kedvezőbb, mint a szabályozóé, illetve azt, hogy a szolgáltatók a profitban érdekeltek. Ebben az elrendezésben a szabályozók nem annyira a vállalati viselkedést, mint inkább a végeredményt próbálják befolyásolni.

Árszabályozási változatok. A kifejezetten ösztönző jellegű árszabályozás kialakulását megelőzően is próbálkoztak a legalkalmasabb árformulák megtalálásával. Közös jellemzőjük volt, hogy optimális megoldásokat kerestek egy olyan világban, ahol az információkhoz jutás aszimmetrikus és korlátozott volt. Az ösztönző árszabályozás kialakulásában alapvető szerepet játszott az a felismerés, hogy nem az optimális, hanem olyan, a gyakorlatban ténylegesen alkalmazható megoldásokat kell találni, amelyek a nem teljes körű informáltsággal mint kiindulóponttal számolnak (*Iossa–Stroffolini* [2002]).

A 20. század nagyobb részében a szabályozott ágazatokban a megtérülési ráta típusú árszabályozás volt a jellemző. A szabályozó által előírt megtérülési ráta a termelés-

ben lekötött teljes tőkeállomány megtérülését biztosította, legnagyobb gyengesége az volt, hogy nem ösztönözött a költségek minimalizálására. Az árszabályozás ösztönző formái közül a legelterjedtebb az ársapka-szabályozás lett, ekkor a szabályozott árat az infláció – a fogyasztóiár-index (*consumer price index*, *CPI*) – mértékében lehetne növelni, ezt azonban a termelékenységi várható változásával (X) korrigálják ($CPI - X$). Sikerének titka valószínűleg abban rejlik, hogy a költségcsökkentésre való ösztönzést összekapcsolja az árak szolgáltatáscsoporton belüli vagy tevékenységek közötti újraegyensúlyozásának szabadságával. A költségcsökkentésben való érdekelttség ebben a szabályozási rendszerben meglehetősen stabilnak és életképesnek tekinthető. Ahhoz, hogy ösztönzés erőteljes legyen, arra van szükség, hogy hosszabb távon érvényesülhessen. Ha azonban az ösztönzést nem igazítják a gazdasági ciklusokhoz és a piacszerkezeti változásokhoz, akkor a túl hosszú távú stabilitás is előnytelené válhat.

Az ársapka-szabályozás legfontosabb eleme a hatékonysági tényező (X), amelynek periódusonkénti (4-5 év) felülvizsgálata biztosítja a stabilitás és az életképesség követelményeinek egyensúlyát az ösztönzésben. A rendszer rugalmasságát viszont az árképzésben rejlő szabadság adja, amelyet a szolgáltatáscsoportok szerint képzett kosarakra értelmezett ársapka tesz lehetővé. További rugalmasságot nyújt az X tényező értelmezésének különböző lehetősége. Az amerikai szabályozási piacon ezt elsősorban a múltbeli termelékenységi adatokból kiindulva igyekeznek meghatározni, míg a brit szabályozási rendszerben a piac várható növekedését, a technológiai változásokat is igyekeznek figyelembe venni. Az X elem az első esetben tehát inkább termelékenységi tényezőként, a másodikban inkább hatékonysági tényezőként funkcionál (Joskow [2007], Kiss [2008], Crew–Kleindorfer [1996]).

Az ösztönző árszabályozás körébe szokás sorolni az *árbefagyasztást* is, amely az ársapka elemeire vetítve azt jelenti, hogy az X tényezőt az inflációval azonosnak tekintik, azaz a tarifák változatlanok maradnak. Ez a szabályozó és a szolgáltató megállapodását feltételezi, és akkor lép életbe, ha egyetértés alakul ki abban, hogy a jövedelmezőségi viszonyok megindult vizsgálatát egy adott időre (2–5 év) felfüggesztik. A távközlési és a villamosenergia-ipar szolgáltatott példákat az ösztönzés erre típusára. Szintén ez a két iparág szolgáltatott példákat a *profitmegosztás* különböző korszakaira. A fogyasztók ebben az esetben közvetlenül részesülhetnek a költségcsökkentések hasznából akár visszatérítés formájában, akár a jövőbeli tarifák csökkentése útján. Nehézséget okoz, hogy rendkívül körülményes és költséges a tényleges profit kimutatása, különösen azoknál a szolgáltatóknál, ahol csak a szolgáltatások egy része tartozik szabályozás alá. A 20. század első felében a villamosenergia-iparban a profitmegosztás kedvelt ösztönzési forma volt, majd a nyolcvanas-kilencvenes években a távközlésben is teret nyert, de az ársapka-szabályozás fokozatosan kiszorította (Vogelsang [2002]). Sajátos változata az ösztönző szabályozásnak a *sávok megtérülési rátán* keresztüli szabályozás. Ennek során, ha a tényleges megtérülés az előre meghatározott sáv alatt található, akkor a szolgáltató árat emelhetett, míg a sáv fölötti tényleges megtérülési ráta esetén a fogyasztóknak

visszatérítették a többletet. Ennek működtetése a profitmegosztáshoz hasonlóan jelentős adminisztrációt és költséget igényel.

Az ösztönző szabályozás legagresszívabb formáinak tartják a *zsinórmérték* szerint szabályozásokat (*yardstick, benchmarking*). Ekkor a szolgáltatókat nem önmagukhoz, hanem más vállalatokhoz mérik. A mérce lehet az országon belül működő hasonló jellegű vállalat, de alkalmazhatnak nemzetközi összehasonlításokat is. Az egyes tényezők összehasonlításán túlmenően a zsinórmérték szerinti szabályozás arra is alkalmas, hogy nagyobb mennyiségű információ birtokában egy hatékonyan működő hipotetikus szolgáltatóval vessék össze a szabályozandó céget. A zsinórmérték szerinti szabályozást a közszolgáltatások számos típusánál alkalmazzák, esetenként az ársapka-szabályozással kombinálva.

Az ösztönző árszabályozási formulák kombinálására más példákat is találhatunk. A választási lehetőséget biztosító *menürendszerekben* a szolgáltató határozhatja meg, hogy milyen szabályozási formulát választ. Általában a profitmegosztás és az ársapka-szabályozás közötti választás lehetőségét kínálják fel a szolgáltatóknak. Szabályozási oldalról a *menürendszerekben* abból indulnak ki, hogy a szabályozó nem tudja elég pontosan felmérni a cég perspektíváit, lehetőségeit a költségcsökkentésre. Miután a szolgáltató választott a szabályozó a választást elemezve *ex post* már kedvezőbb informáltsági helyzetbe kerül. A *menürendszerrel* szemben a legtöbb kifogás amiatt merül fel, hogy sem a szabályozott, sem a szabályozó nem képes hosszabb távra elkötelezni magát.

Az árszabályozás ösztönzési formáinak változásait jól illusztrálja az 1. táblázat, amely azt mutatja, hogy 1985 és 2000 között az Egyesült Államok tagállamaiban hányan választják a különböző árszabályozási formákat a távközlésben.

1. TÁBLÁZAT • **Egyesült Államok tagállamainak száma az egyes árszabályozási formák szerint a távközlésben, 1985–2000**

Év	Megtérülési ráta	Árbefagyasztás	Profitmegosztás	Ársapka	Egyéb
1985	50	0	0	0	0
1986	45	5	0	0	0
1987	36	10	3	0	1
1988	35	10	4	0	1
1989	29	10	8	0	3
1990	23	9	14	1	3
1991	19	8	19	1	3
1992	18	6	20	3	3
1993	17	5	22	3	3
1994	20	2	19	6	3
1995	18	3	17	9	3
1996	14	4	5	24	3
1997	12	4	4	28	2
1998	13	3	2	30	2
1999	11	1	1	36	2
2000	7	1	1	40	2

Forrás: Sappington [2002] 237. o.

A táblázat adataiból határozottan kibontakozó tendencia látszik: a megtérülési ráta szerinti szabályozás helyét rövid időre úgy tűnt, hogy az árbefagyasztás váltja fel, majd a profitmegosztásra alapozó ösztönzés került előtérbe, végül azonban az ársapka-szabályozás lett a domináns forma. Az eltolódás azt mutatja, hogy tagállamok a tapasztalatok felhalmozódásával egyre inkább az egyre erősebb ösztönzést jelentő rendszert választották. A teljes kép kedvéért azt is hozzá kell tenni, hogy az 1. táblázat nem képes érzékeltetni a többszöri váltásokat. Számos tagállam egy ösztönző forma használata után visszatért a megtérülési ráta szerinti szabályozáshoz, majd esetleg ismét az ösztönzőt választotta. Demonstratív hatása volt a szövetségi szintű szabályozás alakulásának is. A Szövetségi Hírközlési Hatóság a kilencvenes évek első felében választási lehetőségeket kínált a szolgáltatóknak. A választható menüben először két profitmegosztási séma szerepelt, később ezek mellé ársapka-szabályozás is társult, végül ez utóbbi mellett tették le a voksot, és elálltak a menürendszerrel.

Az ársapka-szabályozás. A mai, korszerűnek számító ösztönző árszabályozási rendszer tehát alapjában véve ársapka jellegű, szerződéselméleti megközelítésben ez egy fix áras szerződés előnyeit ötvözi az inflációs korrekciókkal, a hatékonyságjavítással és a belátható időhorizont pozitív hatásaival. Az ösztönző szabályozás általában magában rejtja a minőség romlásának veszélyét. Ez arra készítette a szabályozókat, hogy az ársapka-szabályozás bevezetésével egyidejűleg a szolgáltatás minőségét a korábbinál szigorúbban ellenőrizzék (*Banerjee* [2003]). További vizsgálandó területet jelentett az ösztönző szabályozás hatása az erőforrások elosztására. Ennek mérése még a termelékenység számszerűsítésénél is nehezebb feladatnak számít. Az ársapka-szabályozás ugyanakkor arra épít, hogy az árképzés szabadsága az erőforrások elosztását is befolyásolja, hiszen a szolgáltatási kosáron belül, amelyre az ársapka érvényesül – és egy szolgáltatónál több ilyen kosár is létezhet – az árak szolgáltatásonként szabadon alakíthatók. Az ársapka tehát átlagot határoz meg, így az átlagot meghatározó súlyok számítási módja döntő fontosságú lehet. Egyes árindexformulák közelítik a (a kereslet rugalmasságával súlyozott) Ramsey-árakat, de a kereslet és a költségek viszonylag gyors változásai esetén ez az ideális eset nem valósul meg. Más árindexformulák viszont könnyen manipulálhatóakká válnak (*Vogelsang* [2002]).

A közszolgáltatások jelentős részénél problémát okoz az a tény is, hogy a szolgáltatás azonnali, nem tárolható (például távközlés, villamos energia). A kapacitások kiépítése, bővítése egyfelől, használata másfelől más-más követelményeket támaszt az árképzéssel szemben. A kapacitások bővítése tartós piaci jelzéseket igényel, a kapacitásokon nyújtott szolgáltatások viszont keresletet követő, ingadozó árakat. Az ársapka-szabályozást ezekben az esetekben célszerű kétrészes tarifarendszerrel egészíteni.

Ha egyes piacok könnyebben megtámadhatók, a verseny más ösztönzést igényel, mint amikor a piacon bennlévő szolgáltató erős monopolhelyzetben van. Amennyiben a piacra való belépés szabad, az ársapka-szabályozás segítheti az ott kialakuló versenyt. A piacra belépő ugyanis – a szabályozási periódus hossza miatt, és mert

a szabályozó elkötelezett a szabályozás mellett – számíthat arra, hogy piacra lépése következtében nem lehet árat emelni. Az ársapka-szabályozás mellett a monopóliumra vonatkozó kérdés megfordulhat, nem azt kérdezzük, hogy fennáll-e a monopolhelyzet, hanem azt, hogy milyen mértékű verseny alakul ki, ha szabad a belépés. Ha nincs verseny, feltételezhetjük, hogy erős monopóliummal vagy a piacról való kizárás törekvésével állunk szemben. Ilyen típusú piacok további szabályozást igényelhetnek. Gyorsan erősödő verseny esetén meggyengült monopólium lehet a piacon, ami a szabályozás enyhítésével járhat, de ehhez ismerni kellene a belépő(k) hatékonyságát is (*Vareda* [2010]).

Az ársapka-szabályozás jellege sokszor befolyásolhatja a piaci végeredményt. Ha túl szűkre szabott az ársapka (az X tényező túlzottan nagy), de a szabályozott szolgáltató működőképességét még nem sérti, akkor az alacsonyan tartott árak valószínűleg kevesebb új belépőt vonzanak a piacra. A laza ársapka viszont olyanokat is belépésre bátoríthat, akik nem működnek hatékonyan. Az ársapka szorosságát vizsgálva, arra a következtetésre juthatunk, hogy a szorosabb ársapka kisebb veszélyt rejt magában. A szorosság viszont a szabályozott szolgáltató és a befektetők oldaláról könnyen megkérdőjelezhető, ezért a hatóságnak a szorosság mértékében valószínűleg meg kell egyeznie velük. Az ársapka-szabályozás esetén a kosár meghatározása visz rugalmasságot a rendszerbe. Ha különböző piaci jellemzőjű (például gyenge monopolhelyzet az egyik, oligopolhelyzet a másik piacon) szolgáltatások kerülnek egyazon kosárba, lehetőség nyílna stratégiai magatartás kialakítására. A szolgáltató a több versenyelemet mutató piaci szegmensében csökkentheti az árat, amit áremeléssel ellensúlyozhat a monopolizált piaci szegmensében, vagyis ragadozó árazást valósít meg. Ha az ársapka széles szolgáltatási választékot felölelve hozzáférési és végfelhasználói árakat is tartalmaz, akkor valószínű, hogy ösztönzést találhatunk ragadozó árazásra, pontosabban a hozzáférési és végfelhasználói árak közötti árprér kialakítására (*Valentiny* [2004]).

Ha pusztán az empirikus elemzések alapján próbálnánk megítélni az ösztönző szabályozás eddigi hatásait, akkor nehéz helyzetben lennénk. Az észak-amerikai piacokon az évtizedes tradíciókra támaszkodó és hosszan továbbélő hagyományos szabályozási formáknak egyrészt mindig is eleme volt valamiféle ösztönző jellegű árszabályozás, másrészt – ahogy azt a távközlés példáján is láthattuk – a megtérülési ráta és az ösztönző jellegű szabályozás választásában gyakran voltak kitérők és visszalépések az egyik vagy másik formába. Azt is figyelembe kell venni, hogy az évtizedes szabályozási tradíciók jól bejáratott rendszereket alakítottak ki, s inkább csak a további finomításokra van lehetőség, váratlan, nagymértékű megtakarításokra nem lehet számítani, hiszen a szabályozók és szabályozottak is jól ismerik egymást. A brit helyzet más volt, az állami kézben lévő közszolgáltatások hatékonyságának javítására tett kísérletek az állami szektoron belül mind eredménytelennek bizonyultak, és a privatizációkkal egyidejűleg felállított szabályozási rendszer – különösen erősen ösztönző jellege miatt – nagyobb hatékonysági tartalékokat volt képes feltárni.

Az amerikai távközlési piacokat vizsgáló empirikus tanulmányok a működési költségek, a teljes termelékenység és a hálózat modernizációja szempontjai szerint vizsgáldták (*Uri* [2001]). A működési költségek csökkenését a vizsgálatok alig igazolták, ennél határozottabb volt a kép a teljes termelékenység alakulásáról, és egyértelmű volt a hálózatok modernizációjának tendenciája. A vizsgálatok azt sugallták, hogy az ösztönző szabályozás következtében a szolgáltatók oly módon növelhették az inputoldal hatékonyságát, hogy beruházásaikkal jövőbeli költségcsökkentésbe fektettek be. Az erőforrások hatékony elosztását vizsgálva az amerikai piacon nehéz volt elkülöníteni a piacszerkezet szabályozói oldalról elért módosításának (a korábbi monopólium – AT&T – szétbontása) és az ösztönző szabályozásnak a hatásait. A hosszabb ideje hivatalban lévő, ezért informáltabb, nagyobb létszámmal működő és a többi szabályozót is megfigyelni képes szabályozószervezetek tapasztalata viszont azt is eredményezheti, hogy kevésbé hagynak jóvá áremelési döntéseket, és többször kezdeményeznek árcsökkentéseket – ahogy ezt a villamosenergia-ipari elemzések kimutatták (*Fremeth–Holburn* [2010]).

A brit piac vizsgálatának kezdeti elemzései elsősorban a privatizáció, a piacszerkezet átalakítása és az ösztönző szabályozás egymáshoz való viszonyát igyekeztek tisztázni. A tanulmányok a termelékenységváltozás pontos időpontjának meghatározásával kísérleteztek, és általánosan arra a megállapításra jutottak, hogy a cégek termelékenységének alakulása szempontjából nem a privatizáció időpontja, hanem a verseny erősödése számít fordultnak, ami esetenként még a privatizáció előtt, de többnyire utána következett be. A verseny hatásai a szabályozás hatásainál is erősebbnek bizonyultak (*Giulietti–Waddams Price* [2000]). A távközlésben a privatizációt közvetlenül megelőzően a teljes termelékenység csökkenését állapítottak meg a vizsgálatok, majd ennek lassú emelkedését. A munkatermelékenység ugyanakkor gyorsan nőtt, ami erőteljes tényezőhelyettesítési hatást mutatott. A brit gáziparban és villamosenergia-iparban függetlenül végzett tanulmányok egyaránt azt jelezték, hogy a hatékonyság javulása nem annyira a kevésbé jól teljesítő területek felzárkózásából, mint a hatékonysági határ kitolódásából származik. A brit villamosenergia-iparban a működési költségek hatékonysága is javult, elsősorban a munkatermelékenység megduplázódása miatt. Összességében a brit privatizációk és a szabályozás kialakítása jelentős mértékben javította a munka termelékenységét, és kisebb mértékben a teljes termelékenységet.

Az információszerzés szempontjából az árszabályozás különböző modelljei és gyakorlati megvalósításai a közvetlen, elsődleges információk gyűjtése felől a közvetett, a vállalati magatartás változásából is kikövetkeztethető információk gyűjtése felé fordult. Az ösztönző szabályozás térnyerését a megbízó–ügynök-elmélet és a játékelméleten alapuló modellvizsgálatok is segítették (*Laffont–Tirole* [1993], *Armstrong–Sappington* [2004]). Ezzel párhuzamosan az elsődleges információk szerzésének módszerei is finomodtak, amire azért is szükség volt, mert a nagyobb szabadságfokot biztosító árszabályozási megoldások rendszeres felülvizsgálata szintén megköveteli a költségek pontos számbavételét.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunkban abból a megállapításból indultunk ki, hogy bár a szabályozás céljai összetettek, és közöttük kezdetekben elsősorban az állami/helyhatósági jogkörök (út-vonaljog, kisajátítás) érvényesítése szerepelt, a szabályozás középpontjában mégis az információs aszimmetria áll. A szabályozás története ennek az aszimmetriának a feloldásaként is felfogható. A nyilvánosság, a tényfeltáró „napfény” bizottságok működése és általában a fogyasztói érdekképviseltek megerősödése azonban csak a versenykorlátozó, monopolhelyzettel való visszaélések csökkentésére alkalmas, az aszimmetriát nem szünteti meg. Az adatok gyűjtésének rendszeressége, a vállalkozások érdekében is álló számviteli rendszerek kialakulása önmagában szintén nem változtatta meg az aszimmetrikus helyzetet, hiszen a vállalkozások önmagukról való ismeretének növekedése nem jelentette feltétlenül ezeknek az ismereteknek az átadását.

A vállalatelmélet bemutatta, hogy a vállalatokon belüli erőforrások alternatív felhasználási lehetőségét a számviteli rendszer minősíti, a könyvelés által felvett nyers adatok önmagukban nem feltétlenül jelentenek információt. Akkor válnak azzá, ha kérdéseket lehet feltenni velük kapcsolatban, és azokra választ lehet adni. A szabályozási célú számviteli rendszerek kialakítása éppen ezeket a szabályozás szempontjából releváns kérdéseket teszi fel a vállalatoknak, de ebben az információkinyerési folyamatban még mindig sok alkunak, taktikázásnak és információt torzító praktikának jut hely. A szabályozási folyamat legismertebb elemének, az árszabályozásnak az elmúlt több mint száz évben való folyamatos átalakulása azt jelezte, hogy bár kezdetben erősen bíztak az információk közvetlen megszerzésének a lehetőségében, az átalakulás – a közvetlen információk megszerzéséről nem lemondva – az ösztönzésen keresztül közvetetten megvalósuló, az információkra következőket megoldásokat helyezte előtérbe.

A szabályozás információszerzési kérdéseinek csak egy töredékével foglalkoztunk. Megemlítettük, de nem vizsgáltuk az információs aszimmetriát a piacon bennlévő és a piacra belépni kívánó cégek között. Magának az árszabályozásnak a működtetéséhez a költségek ismerete mellett legalább olyan fontos lenne a kereslet alakulásának ismerete. Ennek irodalma legalább akkora, mint a költségelemzéseké. A költségeknél maradva, a szabályozás jóléti hatásainak elemzésénél nem kerülhető meg a szabályozásnak mint önálló tevékenységnek a költsége – mind a szabályozó szervezetek működtetésének, mind a szabályozottaknak a szempontjából. A megbízó–ügynök-modellt csak a szabályozott és szabályozó viszonylatában említettük, de hasonlóan fontos a társadalmi „megrendelő” (a politikai osztály, a törvénykezés, a fogyasztók érdekképviselte) és a szabályozók viszonyának az elemzése, amelyhez az átláthatóság és a beszámoltatás kérdéseit, ezek információtartalmát kellene elemezni. Ennek részkérdései lehetnének a szabályozók és a szabályozás függetlenségének, a döntéshozatal és az ehhez szükséges információk megosztásának, valamint a szabályozó „foglyul ejtésének” problémái.

A szabályozó szervezeteknek mint intézményeknek saját életciklusuk van: egyesek a tanulási folyamat elején tartanak, másoknál a felgyűlt tudást már új intézményi keretekben lehet hasznosítani. A szabályozottak meglévő információs előnyét jól jelzi a fogyasztók szolgáltatóváltása és az ehhez szükséges információk egyenlőtlen eloszlása, az ehhez kapcsolódó költségek helyzete is. A szabályozás során az információ üzleti titokká minősítésének kérdését sem lehet megkerülni, mint ahogy az információk átadása, a szabályozottak közötti információcsere is sokat vitatott. Természetesen az utóbbi évtizedekben a szabályozók közötti információcsere is önálló problémakör lett, sőt ennek szabályozására is több kísérlet történt. A szabályozók körébe a versenyhatóságokat is beleértjük, ezeknek az információszerzési lehetőségeivel egyáltalán nem foglalkoztunk, bár a mindennapi és a százéves tapasztalat is azt mutatja, hogy a két szabályozási terület szorosan egymáshoz kapcsolódva, gyakran egymást kiegészítve működik.

A további kutatásokra szükség van, a már tárgyalt és a felvetett problémák közül egyik sem oldódott meg, amit jól mutat, hogy az Európai Bizottság Versenyügyi Főigazgatósága 2016. július 6-án bejelentette, hogy néhány tagországban, információszerzési céllal „hajnali rajtaütést” tartottak vasúti vállalkozások körében, ami egy ágazati vizsgálat kezdetét jelenti, mert fennáll a gyanú, hogy a személyszállításban egyes vállalkozások kartellbe szerveződve korlátozzák a versenyt.

IRODALOM

- ARMSTRONG, M.–DOYLE, C.–VICKERS, J. [1996]: The Access Pricing Problem: A Synthesis. *Journal of Industrial Economics*, Vol. 44. No. 2. 131–150. o.
- ARMSTRONG, M.–SAPPINGTON, D. E. M. [2004]: Toward a Synthesis of Models of Regulatory Policy Design with Limited Information. *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 26. No. 1. 5–21. o.
- ARROW, K. J. [1984]: *Collected Papers of Kenneth J. Arrow. Volume 4. The Economics of Information.* Harvard University Press, Cambridge, MA.
- AVERCH, H.–JOHNSON, L. [1962]: Behaviour of the firm under regulatory constraint. *American Economic Review*, Vol. 52. No. 5. 1052–1069. o.
- BANERJEE, A. [2003]: Does incentive regulation 'cause' degradation of retail telephone service quality? *Information Economics and Policy*, Vol. 15. No. 2. 243–269. o.
- BARON, D.–MYERSON, R. B. [1982]: Regulating a Monopolist with Unknown Costs. *Econometrica*, Vol. 50. No. 4. 911–930. o.
- BAUMOL, W. [1983]: Some Subtle Issues in Railroad Regulation. *International Journal of Transport Economics*, Vol. 10. No. 1–2. 341–355. o.
- BEREC [2016]: *BEREC Report: Regulatory Accounting in Practice 2016.* BoR (16) 159. http://berec.europa.eu/eng/document_register/subject_matter/berec/reports/6479-berec-report-regulatory-accounting-in-practice-2016.

- BIGLAISER, G.–MEZZETTI, C. [1993]: Principals Competing for an Agent in the Presence of Adverse Selection and Moral Hazard. *Journal of Economic Theory*, Vol. 61. No. 2. 302–330. o.
- BOITEUX, M. [1960]: Peak-Load Pricing. *Journal of Business*, Vol. 33. No. 2. 157–179. o.
- BONBRIGHT [1928]: A survey of state laws on public utility commission regulation in the United States. Analyzing the principal powers and jurisdiction of state public utility regulatory commission, including the Bonbright utility regulation chart. Bonbright and Company, New York, 16 o. <http://catalog.hathitrust.org/Record/001430260>.
- BOTZEM, S. [2012]: *The Politics of Accounting Regulation*. Edward Elgar, Cheltenham.
- BUCHANAN, J. M. [1969]: *Cost and Choice: An Inquiry in Economic Theory*. Markham Publishing Company, Chicago. <http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCv6Cover.html>
- BUCHANAN, J. M.–THIRLBY, G. F. (szerk.) [1973]: *L.S.E. Essays on Cost*. Weidenfeld & Nicholson, London.
- BURGESS, S.–RATTO, M. [2003]: The Role of Incentives in the Public Sector: Issues and Evidence, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 19. No. 2. 285–300. o.
- CARSBERG, B. [1987]: The regulation of the telecommunications industry. Hume Occasional Paper, No. 6. The David Hume Institute, Edinburgh, <http://www.davidhumeinstitute.com/wp-content/uploads/1987/01/HOP-6.-The-Regulation-of-the-Telecommunications-Industry.pdf>.
- CHANDLER, A. [1977]: *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business*. Cambridge, Mass.
- CHANDLER, A. [1990]: *Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism*. Cambridge, Mass.
- CHANEY, P. K.–FACCIO, M.–PARSLEY, D. [2011]: The quality of accounting information in politically connected firms. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 51. No. 1–2. 58–76. o.
- CLEMENS, E. W. [1941]: Price Discrimination in Decreasing Cost Industries. *American Economic Review*, Vol. 31. No. 4. 794–802. o.
- COASE, R. H. [1990]: Accounting and the Theory of the Firm. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 12. No. 1–3. 3–13. o.
- COASE, R. H. [1998/1946]: A határkölségvita. Megjelent: A vállalat, a piac és a jog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 113–136. o.
- COX, E. F. [2005]: Reinvigorating the FTC: The Nader Report and the Rise of Consumer Advocacy. *Antitrust Law Journal*, Vol. 72. No. 3. 899–910. o.
- CREMER, H.–CREMER, J.–DE DONDER, P. [2007]: Costs and Benefits of Vertical Divestiture. *Communications and Strategies*, No. 68. 4th quarter, 1–16. o.
- CREW, M. A.–KLEINDORFER, P. R. [1996]: Incentive Regulation in the United Kingdom and the United States: Some Lessons *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 9. No. 3. 211–226. o.
- DELOITTE [2001]: *Regulatory Accounting Guidelines*. Report to Ofgem. Deloitte and Touche, London.
- DETRICK, C. R. [1903]: The Effects of the Granger Acts. *Journal of Political Economy*, Vol. 11. No. 2. 237–256. o.
- DUNN, S. O. [1914]: Regulation by Commission. *North American Review*, Vol. 199. No. 699. 205–218. o.

- EDGEWORTH, F. Y. [1912]: Contributions to the Theory of Railway Rates – III. *Economic Journal*, Vol. 22. No. 86. 198–218. o.
- ESŐ PÉTER [2005]: William Vickrey. Megjelent: *Bekker Zsuzsa* (szerk.): Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004. KJK–Kerszöv, Budapest, 663–675. o.
- FARKAS BEÁTA [2005]: Joseph E. Stiglitz. Megjelent: *Bekker Zsuzsa* (szerk.): Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004. KJK–Kerszöv, Budapest, 803–814. o.
- FOSTER, C. D. [1992]: Privatization, public ownership and the regulation of natural monopoly. Blackwell, Oxford.
- FREMETH, A. R.–HOLBURN, G. L. F. [2010]: Information Asymmetries and Regulatory Decision Costs: An Analysis of U.S. Electric Utility Rate Changes 1980–2000. *The Journal of Law, Economics, & Organization*, Vol. 28, No. 1. 127–162. o.
- GABEL, D. [1994]: Competition in a Network Industry: The Telephone Industry, 1894–1910. *Journal of Economic History*, Vol. 54. No. 3. 543–572. o.
- GAROUPA, N.–GÓMEZ, F. [2009]: The Path Breaking Contributions of A. Mitchell Polinsky and Steven Shavell to Law and Economics. Megjelent: *Cohen, L. R.–Wright, J. D.* (szerk.): *Pioneers of Law and Economics*. Edward Elgar, Cheltenham, 267–294. o.
- GIULIETTI, M.–WADDAMS PRICE, C. [2000]: Incentive Regulation and Efficient Pricing: Empirical Evidence. Centre for Management under Regulation, Research Paper Series, No. 00/2, University of Warwick.
- GÖMÖRI ANDRÁS [2005]: A. Michael Spence. Megjelent: *Bekker Zsuzsa* (szerk.): Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004. KJK–Kerszöv, Budapest, 789–802. o.
- GROUT, P.–JENKINS, A. [2001]: Regulatory Opportunism and Asset Valuation: Evidence from the US Supreme Court and UK Regulation. CMPO Working Paper Series, No. 01/38.
- HADLEY, A. T. [1890]: The Prohibition of Railroad Pools. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 4. No. 2. 158–171. o.
- HÉRITIER, A. [2001]: Regulator-Regulatee Interaction in the Liberalized Utilities: Access and Contract Compliance in the Rail Sector. Preprints aus der Max-Planck-Projektgruppe, Recht der Gemeinschaftsgüter, 2001/12.
- HEUERMANN, A.–NEUMANN, K. [1985]: Die Liberalisierung des britischen Telekommunikationsmarktes. Springer, Berlin–Heidelberg–New York.
- HIRSHLEIFER, J. [1958]: Peak Loads and Efficient Pricing. *Comment. Quarterly Journal of Economics*, Vol. 72. No. 3. 451–462. o.
- HOTELLING, H. [1938]: The General Welfare in Relation to Problems of Taxation and of Railway and Utility Rates. *Econometrica*, Vol. 6. No. 3. 242–269. o.
- IOSSA, E.–STROFFOLINI, F. [2002]: Price cap regulation and information acquisition. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 20. No. 7. 1013–1036. o.
- IPU [2011]: Public Service Commission Origins and Evolution. IPU Research Note, Institute of Public Utilities, Michigan State University, <http://ipu.msu.edu/research/pdfs/IPU%20Commission%20Origins%20%282011%29.pdf>.
- ITU [2009]: Regulatory Accounting Guide. International Telecommunication Union, https://www.itu.int/ITU-D/finance/Studies/Regulatory_accounting_guide-final1.1.pdf.
- JOSKOW, P. L. [2007]: Regulation of Natural Monopoly. Megjelent: *Polinsky, A. M.–Shavell, S.* (szerk.): *Handbook of Law and Economics*. Volume 2. Elsevier, 1229–1348. o.
- KAHN, A. E. [1990]: The Economics of Regulation. Principles and Institutions. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

- KASUKABE, M.–SAWANOBORI, C.–AIHARA, M. [2015]: Internal Auditing in Mid-Nineteenth Century Railroad Companies: Comparing the Practices of American and British Railroads. Mimeo. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2655258.
- KISS FERENC [2000]: Elméleti-módszertani bevezetés a költség alapú összekapcsolási díjak meghatározásához. Megjelent: *Kiss Ferenc–Major Iván–Valentiny Pál: Információgazdaság és piacszabályozás*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 77–131. o.
- KISS FERENC LÁSZLÓ [2008]: Bevezetés a szabályozás gazdaságtanába. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László (szerk.): Verseny és szabályozás 2007*. MTA KTI, Budapest, 11–95. o.
- LAFFONT, J. J.–MARTIMORT, D. [2002]: *The Theory of Incentives: The Principal-Agent Model*. Princeton University Press, Princeton.
- LAFFONT, J. J.–TIROLE, J. [1993]: *A Theory of Incentives in Procurement and Regulation*. MIT Press, Cambridge MA.
- LAFFONT, J. J.–TIROLE, J. [1994]: Access Pricing and Competition. *European Economic Review*, Vol. 38. No. 9. 1673–1710. o.
- LÁSZLÓ GÉZA [2005]: James McGill Buchanan. Megjelent: *Bekker Zsuzsa (szerk.): Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004*. KJK–Kerszöv, Budapest, 409–444. o.
- LOCKLIN, P. [1933]: The Literature on Railway Rate Theory. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 47. No. 2. 167–230. o.
- MADARÁSZ KRISTÓF–VINCZE JÁNOS [2005]: George A. Akerlof. Megjelent: *Bekker Zsuzsa (szerk.): Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004*. KJK–Kerszöv, Budapest, 775–787. o.
- OXERA [2009]: Vertical functional separation in the electronic communications sector. Final report, prepared for ICP-ANACOM, http://www.anacom.pt/streaming/final_report_oxera_jul2009.pdf?contentId=968163&field=ATTACHED_FILE.
- PARDINA, M. R.–APTI, R. S.–GROOM, E. [2008]: *Accounting for Infrastructure Regulation: An Introduction*. World Bank, Washington, 222 o.
- PIGOU, A. C.–TAUSSIG, F. W. [1913]: Railway Rates and Joint Cost. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 27. No. 3. 535–538. o.
- PLOTT, C. R.–SUNDER, S. [1981]: A Synthesis. *Journal of Accounting Research*, Vol. 19. Supplement, 227–239. o.
- PRICE, J. H. JR.–WALKER, R.–SPACEK, L. [1965]: Accounting Uniformity in the Regulated Industries. *Law and Contemporary Problems*, Vol. 30. No. 4. 824–849. o.
- PRIEST, G. L. [1993]: The Origins of Utility Regulation and the „Theories of Regulation” debate. *Journal of Law and Economics*, Vol. 36. No. 1. 289–323. o.
- SAPPINGTON, D. E. M. [2006]: On the Merits of Vertical Divestiture. *Review of Industrial Organization*, Vol. 29. No. 3. 171–191. o.
- SAPPINGTON, D. M. E. [2002]: Price regulation. Megjelent: *Cave, M.–Majumdar, S.–Vogel-sang, I. (szerk.): The handbook of telecommunications economics*. Vol. I: Structure, regulation, and competition., Elsevier Science Publishers, Amsterdam, 225–293. o.
- SELIGMAN, J. [1985]: The SEC and Accounting: A Historical Perspective. *Journal of Comparative Business and Capital Market Law*, Vol. 7. No. 3. 241–266. o.
- SHUBIK, M. [2011]: A Note on Accounting and Economic Theory: Past, Present, and Future. *Accounting, Economics, and Law*, Vol. 1. No. 1. Article 1. <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/ael.2011.1.1/ael.2011.1.1.1012/ael.2011.1.1.1012.xml>.

- SPANN, R. M.–ERICKSON, E. W. [1970]: The Economics of Railroad: The Beginning of Cartelization and Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*, Vol. 1. No. 2. 227–244. o.
- STEINER, P. O. [1957]: Peak Loads and Efficient Pricing. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 71. No. 4. 585–610. o.
- STIGLER, G. J. [1989/1961]: Az információszerzés közgazdaságtana. Megjelent: *Stigler, G. J.: Piac és állami szabályozás. Válogatott tanulmányok. Szerk.: Kertesi Gábor, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 232–253. o.*
- STIGLITZ, J. E. [2002]: Information and the Change in the Paradigm in Economics. *American Economic Review*, Vol. 92. No. 3. 460–501. o.
- TAUSSIG, F. W. [1891]: A Contribution to the Theory of Railway Rates. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 5. No. 4. 438–465. o.
- TAUSSIG, F. W. [1933]: The Theory of Railway Rates Once More. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 47. No. 2. 337–342. o.
- THE ROLE OF REGULATORY ACCOUNTS [2001]: The role of regulatory accounts in regulated industries. A final proposal paper by the Chief Executive of Ofgem—Director General of telecommunications—Director General of water services—Director General of electricity and gas supply (Northern Ireland)—Rail Regulator—Civil Aviation Authority—Postal Services Commission, http://regulationbodyofknowledge.org/wp-content/uploads/2013/03/Ofgem_Role_of_Regulatory.pdf.
- THIRD ANNUAL REPORT [1872]: Third Annual Report. Board of Railroad Commissioners. Wright and Potter, Boston, <http://archives.lib.state.ma.us/bitstream/handle/2452/50544/ocm13687600-1871.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- TIROLE, J. [1998]: The Theory of Industrial Organization. The MIT Press, Cambridge, MA.
- TURVEY, R. [1968]: Peak-Load Pricing. *Journal of Political Economy*, Vol. 76. No. 1. 101–113. o.
- URI, N. D. [2001]: Technical efficiency, allocative efficiency and the implementation of a price cap plan in telecommunications in the United States, *Journal of Applied Economics*, Vol. 4. No. 1. 163–186. o.
- VALENTIN PÁL [1999]: A szabályozószervezetek működése a hálózatos közszolgáltatásokban. *Közgazdasági Szemle*, 46. évf. 10. sz. 873–887. o.
- VALENTIN PÁL [2004]: Árprés és felfaló árazás. *Közgazdasági elmélet, bírói, szabályozói gyakorlat. Közgazdasági Szemle*, 51. évf. 1. sz. 24–45. o.
- VALENTIN PÁL [2008]: A hálózatos közszolgáltatások szabályozási reformjáról. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László (szerk.): Verseny és szabályozás 2007. MTA KTI, Budapest, 231–51. o.*
- VALENTIN PÁL [2014]: Változások a hálózatos közszolgáltatások szabályozási intézményrendszerében. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István (szerk.): Verseny és szabályozás 2013. MTA KRTK KTI, Budapest, 281–318. o.*
- VALENTIN, P. [2012]: Válságban a verseny – válságban a verseny? Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István (szerk.): Verseny és szabályozás 2011. MTA KRTK KTI, Budapest, 102–125. o.*
- VAREDA, J. [2010]: Access regulation under asymmetric information about the entrant's efficiency. *Information Economics and Policy*, Vol. 22. No. 2. 192–199. o.

- VASS, P. (szerk.) [1999]: Accounting for Regulation – A Comparative Assessment. Proceedings of a CRI Conference held on 23rd September 1999 at the London School of Economics and Political Science. Centre for the Study of Regulated Industries (CRI) http://www.bath.ac.uk/management/cri/pubpdf/Conference_seminar/25_Accounting_Regulation.pdf.
- VICKERS, J.–YARROW, G. [1988]: Privatization. An Economic Analysis. MIT Press, Cambridge, MA.
- VICKREY, W. [1948]: Some Objections to Marginal-Cost Pricing. *Journal of Political Economy*, Vol. 56. No. 3. 218–238. o.
- VINCZE JÁNOS [2005]: James A. Mirrlees. Megjelent: *Bekker Zsuzsa* (szerk.): Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004. KJK–Kerszöv, Budapest, 653–662. o.
- VOGELSANG, I. [2002]: Incentive Regulation and Competition in Public Utility Markets: A 20-Year Perspective. *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 22. No. 1. 5–27. o.
- WHITTINGTON, G. [1994]: Current Cost Accounting: Its Role in Regulated Utilities. *Fiscal Studies*, Vol. 15. No. 4. 88–101. o.
- WILLIAMSON, O. E. [1966]: Peak-Load Pricing and Optimal Capacity under Indivisibility Constraints. *American Economic Review*, Vol. 56. No. 4. 810–827. o.
- WILLIG, R. [1979]: The Theory of Network Access Pricing. Megjelent: *Trebing, H. M.* (szerk.): Issues in Public Utility Regulation. Michigan State University, Public Utilities Papers, 109–153. o. [http://ipu.msu.edu/library/pdfs/publications/Issues%20in%20Public%20Utility%20Regulation%20\(Trebing,%201979\).pdf](http://ipu.msu.edu/library/pdfs/publications/Issues%20in%20Public%20Utility%20Regulation%20(Trebing,%201979).pdf)
- WIRICK, D. W.–GIBBONS, J. J. [1994]: Generally Accepted Accounting Principles for Regulated Utilities: Evolution and Impacts. National Regulatory Research Institute, NRRI 94-7.
- WRIGHT, S.–MASON, R.–MILES, D. [2003]: A Study into Certain Aspects of the Cost of Capital for Regulated Utilities in the U.K. Smithers and Co Ltd, London, <http://www.bbk.ac.uk/ems/faculty/wright/pdf/mason%20miles%20wright>.
- ZERBE, R. O. [1980]: The Costs and Benefits of Early Regulation of the Railroads. *Bell Journal of Economics*, Vol. 11. No. 1. 343–350. o.